

NA ŽENITOVANJE!

Cankarjevo izjemno ustvarjalno dunajsko obdobje z uprizoritvijo Kralja na Betajnovi (1904) in Pohujšanja v dolini šentflorjanski (1907) v Ljubljani, s povestjo Hlapec Jernej in njegova pravica (1907), številnimi črticami, predavanji v Ljubljani in Trstu, političnim udejstvovanjem ter kandidaturom za različna delovna mesta je povezano z ljubeznijo do Steffi Löffler. Bila je prva ženska v njegovem življenju, s katero je nameraval skleniti zakon.

1. Steffi Löffler, (F. Dobrovoljc, Cankarjev album, str. 75).

„V Retz ... ali v Waidhofen, Mittergrabern ali in Oberhollabrunn.“ V tuje kraje.

„V Oberhollabrunn že zaradi imena!“

Tudi s tistim „ober“ je želel ženin povzdigniti namen in željo za nečem vzvišenim. Govoril ji je že prej, že večkrat, o pomenu besedice „ober“, ko je omenjal svoj rojstni kraj, Oberlaibach, kamor pa je nikoli ni peljal. Nikoli ni bila na Vrhniki. Nikoli sredi trga, med – v nadstropje in še čez – segajočimi hišami. Imela bi kaj videti! Tržane, oblečene tako, kot se nosijo na Dunaju ali pa celo za spoznanje lepše. Pomenkujejo se pred cerkvijo svetega Lenarta in tudi onadva bi lahko stopila čez cesto, pred podobo puščavnika. Ali pa šla kar gor, k sveti Trojici. Če bi bilo romanje, bi postala pri vsaki od trinajstih kapelic in se potem ustavila pri stojnicah. To bi se govorilo! Da je ena od njegovih. Da ji je kupil zapestnico, ampak da ni nevesta.

Drugi, spet, bi se prepirali, da je nevesta. Bodoča nevesta. Zaročenka.

Tretji, spet, bolj natančni in izobraženi, ki so jim rekli juristi, bi se postavili po robu takšnim neustreznim razlagam. Rekli bi, zavito v duhu sto let starega državlanskega zakonika: „Zaroka ali predhodna obljuba, vzeti se v zakon, doma ali sprejeta pod katerimikoli okolnostmi ali pogoji, ne pov-

zročā nobene pravne obveznosti, niti da se sklene zakon sam, niti da se izpolni, kar se je pogodilo za primer odstopa.“ Takoj za tem bi malo pomislili in dodali: „Vendar je pridržano oni stranki, ki ni dala nobenega utemeljenega vzroka za odstop pravice, do povračila resnične škode, o kateri more dokazati, da jo ima zaradi tega odstopa.“

Četrti bi brez zadržka menili: „Res pa je, da ne moreš pričakovati od takega, ki nima ničesar pokazati in se izkazati, da bi se ženil. Kje bo pa živel in od česa, kje bival?“

Tako bi se govorilo vse tja do Verda.

Tega pa Ivan ni maral. Ugibanja in besedovanja. Hotel je ostati pošten in čist. Še najmanj pa bi se strinjal s tistimi, ki so sledili črki že omenjenega državlanskega zakona, ki je določal, da zaroka „ne povzročā nobene pravne obveznosti, niti, da se sklene zakon sam, niti, da se izpolni kar se je pogodilo za primer odstopa“. Kaj pa obveza srca, kaj pa dana beseda, potem zavržena? Poteptana. Kaj pa tiste njene ali njegove oči, ki gledajo polne pričakovanja v dan, ko se bo igralo, plesalo in šibilo od dobrot, ljudje naokrog pa bodo nasmejani kot že dolgo ne, onadva, mladoporočenca, pa bosta srečna zaradi njih in zaradi sebe?

*

Ivan Cankar se je preselil k Löfflerjevim, v dunajsko predmestje na Lindauergasse 26, leta 1899. Družina je štela tedaj pet ljudi: štiriintridesetletno mater Albino, hčer Steffi, ki je imela dvanajst let in desetletno Amalijo, ki je leta 1902 umrla, ter sinova: osemletnega Willyja in šestletnega Alfreda. Mož oziroma oče jih je zapustil, tako da je gospa Löffler preživljala družino sama. Ker je bil zaslužek od izdelovanja kravat, s čimer je preživljala družino, majhen, se je odločila, da bo sprejela v kabinet podnajemnika. Tako je prišel k njim Herr Cankar. S presledki je stanoval pri njih deset let.

Odkar je živel pri Löfflerjevih, v dunajski četrti Ottakring, je večkrat obiskal domovino. Vsi njegovi obiski so bili povezani s pisateljskim delom in trdno voljo, da si z njim priskrbi toliko denarja, da bi se oženil z gospodinjino starejšo hčerjo Steffi.

Najprej je bil v Ljubljani od 31. oktobra 1903 do 2. februarja 1904 (ZD XXVIII, 376) zaradi uprizoritve drame Kralj na Betajnovi;

nato med 30. marcem in 13. julijem 1907, ko je prišel v domovino kot poslanski kandidat socialnodemokratske stranke;

med 18. decembrom do konca leta 1907, ko se je v Ljubljani udeležil vaje, generalke in 21. decembra premiere Pohujšanja v dolini šentflorjanski. (ZD XXIX, 327);

konec aprila oziroma 1. maja 1908, ko je zapustil Dunaj med drugim zaradi predavanj na Tržaškemu ljudskem odru in ostal v domovini do 17. decembra 1908. (ZD XXIX, 330).

Slednjič je zapustil Dunaj in Löfflerjeve 8. septembra 1909, odšel na obisk v Sarajevo, kjer je bival do 15. novembra istega leta. Od tam se je vrnil v Ljubljano zaradi uprizoritve drame Hlapci.

Prepoved uprizarjanja, predhodni neuspeh na volitvah in sestrina smrt, nakopičeni dolgovi in slabo zdravje so ga strli. Oddaljenost od „neveste“ je zameglila upe, da bi prišlo do poroke. Zaroka resda ni povzročila „nobene pravne obveznosti“, ostalo pa je v njem grenko občutje krivde. Ob tem zavedanju je napisal več del – novela Siromak Matija govori o slovesu, o razlogih zanj pa tudi novela Iz Ottakringa v Oberhollabrunn.

V Oberhollabrunn, torej! Že zaradi imena.

*

A pred tem: pisma. Ljubezenska pisma. Vsaj malo odkrivajo, kaj se je dogajalo v družini Löfflerjevih, kaj med pisateljem in zaročenko Steffi.

2. Med motivi prvih razglednic, ki jih je Ivan Cankar poslal Steffi Löffler ob koncu leta 1903, je bila Vrhnika oziroma Močilnik. Štiri leta kasneje, prav tako decembra, ji je ob odhodu domov na Dunaj poslal razglednico izvira Ljubljance. (NUK, Ms 820, ovoj 5, št. 114).

Najprej je nastala navezanost do matere. Prva njegova pisma je vrgla v ogenj. Očeto-vsko skrben je bil Ivan do vseh v družini. Še junija 1908 se je oprijemal misli, da bi se vsi preselili v Trst: „Liebe Mutter!“... „Nikjer nisem tako zdrav in čil kakor tam: tudi Štefček bo kmalu porjavel in zaživel. To je čudno: vročina je tam peklenska, ampak človek je ne čuti, vsaj ne tako močno kakor drugod. Tudi bom tako pameten, da ne bom stanoval v mestu, ampak si najel zunaj na obrežju kmečko hišico. To so mi nasvetovali že tržaški prijatelji, ko so me hoteli kar tam pridržati“ (ZD XXVIII, 167).

Iz dve leti kasneje ohranjenega pisma pa veje žalost: „Draga gospa Löffler“ ...“Res ne vem, kaj in kako naj Vam odgovorim. Edina razlaga, zakaj ne pišem, je v eni sami besedi – muka!“ ...“Prišlo je pač že spet tako kakor že večkrat tudi na Dunaju: da mizerije noče biti konec. Posebno zjutraj se skrbi tako zgr-

nejo name, da bi najrajši spet zaspal in se nikoli več ne prebudil“ (ZD XXVIII, 175). To je bilo zadnje pismo Albini Löffler, ki se je aprila 1910 komajda zavedala, da je ostala brez najemnika, skrbnika in zeta.

*

Okrog leta 1904 se je Ivan tesneje zbližal s Steffi. Že ob koncu leta 1903 ji je med bivanjem v Ljubljani pošiljal razglednice. Na eni je panorama Ljubljane, na drugi Pogačarjev trg, na tretji Vrhnika z Močilnikom. Povsod Herzlichen Gruss. Nič več kot to. Ničesar o svojem delu, ki ga je pred tremi leti dokončal v ottakringškem kabinetu pri Löfflerjevih. Nič o **Kralju na Betajnovi**, tretji pisateljevi drami, katere krstna uprizoritev je bila 9. januarja 1904 v Deželnem gledališču v Ljubljani, v današnji operni hiši in zaradi katere je pripotoval v Ljubljano. Prav nič o sebi, prijateljih in o svojem delu.

Bolečino zavrženega priznanja nekaterih časopisov Steffi ni delila z njim.

Že ko je knjiga *Kralj na Betajnovi* izšla, je bila kritika v *Laibacher Zeitung* in v *Slovenecu* porazna. Da je celotna drama velik vprašaj. Je nerazumljiva. *Slovenski narod* je bil milejši. V njem je kritik zapisal, da sama po sebi drama ni popolna, „dasi moramo priznati, da je doslej Cankar najboljši slovenski dramatik“.

Drugi so trdili, da on, Cankar „nagiblje med Nietzschejem in nasledniki nemške klasične filozofije – socializmom“. „On podira staro življenje.“ In takšno mišljenje, z veliko graje in malo hvale, je veljalo vse do uprizoritve.

Šele na odru so se pokazale prave vrline drame. Sicer je *Slovenec* še vztrajal, da moramo „obsojati moralno in socialno tendenco igre, ki je vseskozi napačna“. Sicer je bilo v dnevniku malo več hvale kot takrat, ko je knjiga izšla. Ivan je brž s kančkom ironije napisal bratu Karlu: „... kaj takega nisem pričakoval. Posebno študentje so bili kakor blazni. Nisem hotel verjeti tega prej in sem počakal referatov. Zdaj imam tudi v *Slovenecu* črno na belem, da sem dosegel „sijajen vspeh“. Ponovitev je bila 12. februarja 1904. Spet dobro obiskana. Uspeha pa 28-letni pisatelj ni delil z Löfflerjevimi.

*

Precej drugače je bilo leta 1907. Ni se še dobro odpočil od gneče v tretjem razredu vlaka iz Dunaja v Ljubljano in od neprespalne noči, že je napisal Steffi, da bo imel od sedaj naprej vsako nedeljo vse do 14. maja, do dneva pred volitvami, po dve zborovanji. Dopoldne in popoldne, vsakič v različnem kraju. In res. Že naslednji dan po prihodu je govoril na volilnem shodu socialno-demokratske stranke v Ljubljani. „Edina stranka, ki zahteva zedinjeno Slovenijo je soc. demokracija. ... Socialna stranka je edina

vseslovenska stranka,“ je dejal pred več kot tisoč ljudmi v Mestnem domu.

Razglednice Zagorja, Litije, kjer je zboroval, in nato dolgo, dolgo pismo. „Čeprav je tu prijaznejše kot pred tremi leti, bi se vrnil na Dunaj raje danes kot jutri,“ je napisal zaročenki. Preden je omenil predvideno predavanje v Trstu, pa ji je posredoval svoj negotovi sklep v zvezi z njenim obiskom na Kranjskem. “Še vedno ne vem, ali bo mogoče, da prideš dol. Bilo bi lepo, toda potem pomislim, da bi bilo morda bolje, če bi denar prinesel s seboj na Dunaj. Zelo bom varčeval, da bi se mogla poročiti že junija. Bilo bi pač bolje, da bi naredila izlet po poroki, ko bova imela oba več časa in manj skrbi. Vsekakor mora biti najprej denar, potem se bova pogovarjala naprej.“ To je bila prva, 19. aprila 1907, zapisana Ivanova obljuba v zvezi s poroko (Ms 820, št. 14). Prva zapisana v pismu, med tistimi, ki so ohranjena.

In spet dopisnice, razglednice in pismo z bežnim opisom predavanj **Slovensko ljudstvo in slovenska kultura** 24. in 25. aprila v tržaškem Ljudskem odru. „Ljubljena Steffi ... Imel sem dve predavanji z velikim uspehom.“ Ploskali so mu bili, viharno odobraval in mu bili hvaležni za govor tako, kot znajo biti Tržačani. Rdeči prapor je poročal, da predavatelja ni prišlo poslušat samo organizirano delavstvo, temveč tudi precejšnje število tržaških rodoljubov; dvorana Delavskega doma je bila oba večera polna.

Ivan podrobnosti ali vsebino tržaškega govora ne tedaj, ne kasneje, ne omenja svoji zaročenki. Pač pa pravi v pismu 30. aprila 1907: „Moj ljubi otrok. ... S tamkajšnjim govorom sem si pridobil nekaj sovražnikov, a upam, da še več prijateljev.“ In nadaljuje z opisom po poteh, od vasi do vasi v zagorskem volilnem okrožju. In se nazadnje nekoliko pošali: „Če ne bom dobil tvojega pisma, me sploh ne bo več na Dunaj“ (Ms 820, št. 19). Zborovanja. In spet zborovanja. Veseli ga, ker vidi

3. Razglednico je napisal Ivan Cankar 21. aprila 1907 v Šmartnem, kjer je imel volilni shod. Udeležba je bila slaba, veliko boljša pa je bila istega dne na Povšniku. Cankarjeva socialno-demokratska kandidatura je bila z živio-klici sprejeta (NUK Ms, 820, ovovj 4, št. 15).

zanimanje za socialdemokracijo, ne le med rudarji, delavci, ampak tudi med kmeti. In se uvodoma jezi na zaročenko, češ, da mu je napisala pismo, v katerem je polovica ostala prazna. „Skorajda se bojim, da bom kmalu dobil samo prazen papir. Čist papir imamo mi tudi v Ljubljani!“ (Ms 820, št. 20).

V soboto, 4. maja 1907, ravno ko je hitel na shod v Vače in Izlake, ga je vznemirila novica v dnevnem časopisju. Sestra Karolina je dan poprej skočila v vodo in se utopila. Ko človeka ni več, se še bolj zaveš, da ti je bil pri srcu. Toda – to vendarle ne more prekiniti volilnega boja. „V Izlakah in sosednjih

krajih dobi kandidat Ivan Cankar, pisatelj na Dunaju, mnogo glasov,“ je poročal Rdeči prapor (RP, 8. maj).

V ponedeljek, 6. maja, je bil Ivan s prijatelji na izletu v Škofji Loki. Istega dne je pisal zaročenki: „Rad bi, da bi bilo volilnega boja konec. Sicer nisem preveč utrujen. Toda takšnega intenzivnega dela nisem navajen ... Do 14. maja ne bom imel miru; danes tukaj, jutri tam.“ Pisal je tudi za Rdeči prapor.

In nazadnje: 15. maj 1907. Volitve so mimo. „Moraš pa tudi vedeti,“ je pojasnjeval zaročenki volilni neuspeh, „da pomeni v majhnem okrožju tisoč glasov skoraj toliko, kot v dunajskem okrožju deset tisoč.“ In čez dva dni: „To je sramota za nas Slovence! Vsi avstrijski narodi bodo poslali na Dunaj enega socialdemokrata – samo mi ne! Res se sramujem, da sem Slovenec!“ (ZD XXIX, 27, 28). Tisto, kar je že februarja istega leta napovedal prijatelju in založniku Schwennerju, se je vendarle uresničilo: Zdaj šele, tako je menil, je v tem boju *zares* spoznal domovino.

4. Vinjeta iz časopisa Naša moč, 9. avgust 1907.

Lahko bi že odpotoval na Dunaj, a ni. Nado-meščal je Etbina Kristana pri Rdečem praporu. In skupaj s sodrugi ugotavljal, kako naj stranka dela naprej. Zdaj je bil že mesec in pol zdoma, v domovini, proč od Löfflerjevih. Nekoliko se je opravičil v pismu 18. maja 1907:

„Sicer me je življenje še redkokdaj tako malo stalo kakor zdaj – ampak te vožnje! Posebno če se človek v kupeju II. razreda cijazi po vsej domovini sem in tja ali če se vozari po dolinah in grapah! Trdno sem prepričan, da bi manj potrošil, če bi bila Ti z mano! – Kmalu Te bom spet videl in potem ostaneva zmerom skupaj. Odslej Te bom zmerom jemal s seboj, če zapustim Dunaj. Ljudje tukaj bi te radi imeli in pri gospe Kristanovi bi bila v najlepšem varstvu. ... Mislim, da se bom že pred prvim lahko odpeljal“ (Ms 947, 1).

Še zmeraj je hodil v redakcijo Rdečega prapora in upal, da bi še kaj napisal in zaslužil. Šele čez mesec, 17. junija 1907, je napisal zaročenki daljše pismo:

„Priznati Ti moram, da bi mi bilo res že mogoče priti na Dunaj. Vendar absolutno nočem, da bi se namesto z dobrim upanjem na najino skorajšnje združitev vrnil samo s skrbmi obložen. Nočem si enostavno pokvariti velikega veselja ob snidenju s čimer koli. Ne misli pa zato, dobro moje dekle, da me z vsem hrepenenjem ne vleče k Tebi in da ne čakam tako zelo dneva, ko Te bom mogel poljubiti in spet in spet poljubljati. Najbrž bo tako, da se bom moral že čez pol leta za stalno preseliti v Ljubljano. Če bo namreč naš list – in sicer dokončno – spet postal dnevnik, potem me bodo potrebovali; in, samo po sebi razumljivo, tudi spodobno plačevali. Zdaj se – pri listu – prebijamo, kakor pač vemo in znamo; manjka nam seveda ta prekleti denar. Jaz samo priložnostno sodelujem; tedniku je vendar Kristan tudi sam lahko kos.

Ti, dekle, vse predolgo molčiš; tudi Ti bi mi vsaj na razglednici lahko pisala, da si zdrava in da me imaš še zmerom malo rada. Z mojimi razglednicami je tako kakor na Dunaju: napišem jih že, potem pa jih po cele dneve prenašam po žepih okrog.

Še zaradi nečesa bi bil že rad pri Tebi: da bi me spet malo spravila v red.

Tukaj namreč nimam nobenega reda: pri Kristanu pišem, »na stanovanju« spim, pri sestrični imam perilo, pri Schwentnerju pisma. In vse gre v franže, da se Bog usmili! Zadihal in zavriskal bom, ko se bom končno vendarle že vozil po Semmeringu navzdol. Srčne pozdrave vsem!

Poljublja Te

Tvoj Ivan“ (Ms 947, 4).

Razglednice Ljubljane, dopisnice. Nič pa ne pove Löfflerjevem o tem, da piše povest **Hlapec Jernej in njegova pravica**. Snoval jo je že med pripravami na volitve. Dogradila jo je tudi izkušnja nekega kmeta. Njegovo zgodbo je zabeležil pri Kristanovih – o dveh bratih, ki sta se sprla in je eden od njiju ostal brez pravic, čeprav je vse življenje delal na kmetiji. Hlapca Jerneja je Ivan dokončal 9. julija 1907 v utici na vrtu Kristanovih na Masarykovi cesti 44 v Ljubljani.

Šele tedaj je dal znak zaročenki, da je njegov odhod iz Ljubljane resna stvar. Steffi naj bi mu prišla naproti v Baden:

„Toda o vsem tem Ti bom pisal popoldne, ko bom videl, če mi bodo od honorarja kaj odščipnili. Zdaj Ti pišem le zato, ker sem prost in ker tako prijetno sedim tu v uti s črno kavo pred seboj in s cigaro kraj sebe. Samo Kristanova gospa se venomer vtika vmes. Absolutno hoče, da se ne bi peljal jaz na Dunaj, ampak da bi Ti prišla v Ljubljano. Tudi Kristan bi rad tako. Mene bi ta misel spočetka skoraj zapeljala, pa vidim, da to zdaj ni mogoče.

Če bi čisto zatrdno vedel, da dobim štipendijo – potem že. Zraven pa je še to, da sem

bil te mesce Kristanu močno v breme in da ne bi moglo iti več tako naprej; bilo mi je končno zmerom mučnejše, tako da me tudi zaradi tega odhod neskončno veseli. Zdaj imam pri Kristanu hrano in posteljo in pisalnik in vrt!

Zdaj pa konec, hvala Bogu!

Toda obljubim Ti, da se ne bom nikoli več vozil sam v domovino; če bom jeseni spet popotoval, pojdeš z mano; gospa Kristanova pravi, da boš morala ostati pri njej in tudi jaz bi Te najrajši pustil pri njej, če bi bila tukaj. Pa tudi na Dunaju se ne bova zarila v prašni Ottakring; toliko bom že zmogel, da bova lahko naredila nekaj lepih izletov. Ti ubogo dekle si menda že čisto zaprašeno! Moram se Ti bogato oddolžiti za dolgo čakanje in za ves dolgčas. Na Dunaju bom veliko in gotovo lažje delal; zdaj sem na vse mogoče strani vse mogoče obljubil, tako da bom imel do božiča zadosti dela in bom moral biti celo priden, da bom vse, kar sem obljubil, lahko izpolnil. Torej delati bom moral, zakaj absolutno nočem, da bi se spet tako ubijali kakor skoraj zmeraj doslej in da ne bi od enega dne do drugega vedeli, kako bo. Tega imamo pač vsi že več ko zadosti!

Sploh pa mi je zdajšnje bivanje v domovini prav posebno koristilo; postal sem dosti bolj vesel in imam mnogo več zaupanja, povešanje glave je pač za zmerom minilo. Zakaj jasno vidim, da bi moral biti sam vrag vmes, če bi se meni (in Vam vsem z mano) slabo godilo. Lenuh ne smem biti – in vse bo dobro. Tudi s poroko se ne bom več dolgo obotavljal – iti bo moralo tudi brez tisočaka in ljudje naj naju nič ne brigajo. Komur ne bo prav, da ne bo hrušča in trušča, pa naj se enostavno proč obrne. Če naj čakava, da postaneva milijonarja, bi se oba lahko precej postarala. Nekaj podobnega je sicer tudi že na Dunaju rekla mati, pa od tistega časa sem se jaz sam tudi že nekoliko postaral. ...

Zdaj naj bi šel še na Bled, z vso silo me vabijo, toda ves že gorim od hrepenenja po Tebi in Dunaju. Na vsa povabila – in teh ni malo: se požvižgam. Nekatere bova kasneje skupaj odpravila; gospe Kristanovi sem namreč zatrdno obljubil, da prideva takoj po poroki dol in se potem peljeva v Benetke; saj vsa reč ne bo veliko stala.

Tudi na Bled se popeljeva; družina, ki me je povabila, bi te z veseljem sprejela.

Zdaj pa lep poljub, ljuba moja“; popoldne Ti spet pišem.

Ivan“

10. VII. 907. (Ms 947, 3).

Čez dva dni sta se srečala v Badnu, starem letoviškem kraju, oddaljenem od Dunaja 26 kilometrov, kamor je Ivan želel, da mu pride zaročenka naproti. Med sprehajanjem po parkih, mimo kopaliških stavb in hotelov, ji najbrž ni pripovedoval o svojem delu. Zgodba hlapca Jerneja bi še kako odstopala od bidermajerske scenografije kopališkega mesta.

V pismih je Steffi komaj omenil, da je „z božjo pomočjo končal neko povest“. A kakšna povest je to, tega najbrž ne.

Ko je bilo delo **Hlapec Jernej** in njegova pravica 9. oktobra natisnjeno, je dobila tudi zaročenka svoj izvod. V svojem materinem jeziku ga je lahko brala šele leta 1929, ko je izšel nemški prevod. Bila je še premlada, da bi razumela na videz preprosto zgodbo, v resnici pa nadvse zapleteno delo – o katerem je Ivan napisal prijateljici Lojzki Štebijevi v posvetilu takole:

„Ker premisli, da v slovenščini ‚pravo‘ ni ‚pravica‘. Temveč da je njena grozna karikatura. Kaj ti nikoli ob sodnih obravnavah ni seglo v srce, da si bolj občutila z obtožencem, nego z vsemi tožniki in sodniki? In da je brutalnost brez primere, če tista tenka skorja človeške družbe, ki ima oblast, dela

„pravico“ po svoji volji in piše „pravo“ po svoji koristi? Da je torej obremenjen, brezoblasten človek dvakrat ogoljufan: družabno in pravno! Nekoliko težko mi je bilo, da sem pisal „Jerneja“ tako mirno; ampak bilo je treba. Beri ga s srcem, ne z očmi!“ (ZD XVI, 270). Vsega tega Löfllerjevi na takšen način ne bi razumeli, čeravno so živeli življenje „brezoblastnih“. Jernej je vseskozi hodil vzporedno z njihovimi življenji.

Večina kritikov, od katerih je dobil ocene, ko je že bil na Dunaju, je povest pohvalila, a je malo razumela simbolno ozadje povesti: „Jernejevo trpljenje je popisano s čudovito plastiko, je zapisal Slovenski narod, a dodal, da se Jernej v povesti bojuje za svojo namišljeno pravico (SN, 14. oktobra 1907). „Delo je skozinsko organsko, bronasto in zalito do zadnjega kotička: umotvor, da nam Cankar lepšega v celoti in bolj harmonskega še ni podal,“ je precej zapisal Naš list (XVI, 276). Vladimir Levstik je poleg tega pohvalil povest tudi v Slovanu. In Ljubljanski zvon? Takole: „Neprecenljiv Cankarjev dar je ta: vsaka snov postane v njegovih rokah interesantna; on si jo osvoji popolnoma in jo zna analizovati tako, da nam ne uide nobena značilna poteza,“ je pisal dr. Jos. Tominšek (LZ 1907, 756). Dom in svet, pravzaprav urednik E. Lampe, je vprašal, ali je Cankar res socialni demokrat. Kajti „težki problem lastninske pravice je v obliki utopične satire razvil, a ga ni rešil“ (DS 1907, 525). Sledile so še druge domače ocene kot tudi tiste v tujem tisku. Takrat Ivan, in še manj Steffi, ni sta vedela, da bo povest nekega dne prevedena v več kot 20 jezikov, celo v kitajščino.

*

Dunaj. Avgusta 1907 je mislil, da bo „prišel v nebesa, pa je prišel v pekél. Prah in vročina in slaba volja do konca. Ko bi tako mogel kakor ne, bi takoj pobegnil kamorkoli. Rešil se bom v delo,“ je zapisal založniku (ZD

XXVII, 195).

Oktober 1907 je bil za cesarja Franca Jožefa slab mesec, ker je bil bolan, za Ivana pa eden od najboljših. Löfllerjevi so se čudili, ko so slišali iz kabineta žvižganje, sam pa je tudi drugim povedal, da mu „snovi in ideje padajo od stropa kakor rože“. Ko vidiš, da gre človeku, ki ga imaš rad, delo dobro od rok, si še sam vesel. Bila je sredo, 23. oktobra 1907, ko je na pošto odnesel tretje, to je zadnje poglavje **Pohujšanja v dolini šentflorjanski**. Mar ni že pred mesecem obljubil zaročenki, da bo delal in delal, pisal in pisal, da bi se lahko čim prej vzela? In tega se je tudi držal. Drama je bila dokončana v štirinajstih dneh. V sebi jo je sicer nosil sedem let. Pred Pohujšanjem je dokončal povest **Razbojnik Peter in Zgodbe iz doline šentflorjanske**. Za zgodbe mu je Schwentner takoj nakazal honorar. Zato se mu je Ivan pohvalil, češ, da je živel „krščansko in bil dobre volje – in tako, se je rodilo ter je čudno hitro dozorelo to „Pohujšanje““ (ZD IV, 345).

Skrbela ga je le cenzura. A pomislil je: „Ampak upam, da ne bo nič hudega“ (ZD XXVII, 204). In res ni bilo. Črtala se ni niti besedica. Glede cenzure sicer ni imel dobrih izkušenj. Slabo leto poprej je bila cenzurirana črtica **Krivica**, ki jo je poslal bratu Karlu za božično številko 1906 Hrvatskega dnevnika. Izšla je brez odstavka, ki govori o nesrečnem iskalcu pravice Sobotki, ki pravi v prepovedanem monologu, da hoče biti svoboden in hoče biti sam svoj gospodar! Podobno kot hlapec Jernej, ki išče neuspešno svojo pravico. „Gonijo te iz te lepe dežele, da ne smeš nikoli več gledati teh temnih gora, ki si jih tako ljubil, nikoli več tega zelenega polja, da nikoli več ne smeš gledati v obraz človeku, prijatelju ...“ (Vrhniški razgledi 2006, 47). Podobno se je zgodilo Petru, umetniku in razbojniku, tujcu med Šentflorjanci. Popolnoma samozavesten glede Pohujšanja v dolini šentflorjanski le ni bil. Zato je prosil založnika, naj mu dramo za tri dni posodi.

5. Zum silbernen Brunnen (Pri srebrnem vodnjaku). Cankar je v tej restavraciji bral Pohujšanje v dolini šentflorjanski izbrani družbi na Dunaju 3. decembra 1907.

Št. 40. (Nepar.)
Dež. gledališče v Ljubljani.
Dr. pr. 1719.

V soboto, dne 21. decembra 1907.

Gostuje gospod Anton Verovšek iz Trsta.

Izvirna novlleta.

Pohujšanje v dolini šentflorjanski.

Farsa v treh aktih. — Spisal Ivan Cankar. — Režiser Leon Dragutinović.

Osebe:

Krištof Kobar, imenovan Peter; umetnik in razbojnik
 Jasmina, popetnica, družica njegova
 Zupan
 Zupanja
 Oskar
 Oskarka
 Ekspeditorka
 Učitelj Svetljoj

Hinko Nučič
 Josipina Kraljica
 Anton Verovšek k. g.
 Avgusta Danileva
 Anton Danilo
 Berta Bergantova
 Magda Ronovska
 Josip Povhe

Notar
 Štacionar
 Stacionarka
 Cerkovnik
 Debeli človek
 Popotnik
 Zločec

Josip Toplak
 Rudolf Bukčev
 Marija Puhkova
 Josip Malek
 Anton Vaverka
 Josip Križaj
 Leon Dragutinović

Farsa se vrši v dolini šentflorjanski ob današnjih tiah.

Pri predstavi sodeluje orkester c. in kr. pehotnega polka Leopold II., kralj Belgijcev, št. 27.

PARTER: Sedež I.—III. vrste 2 K 20 v „ IV.—VIII. „ 2 „ — „ „ IX.—XI. „ 1 „ 80 „ Stojišča — „ 40 „ Dijaške vstopnice — „ 40 „ Vojaske vstopnice — „ 40 „	LOŽE: Vstopnica za dijake 1 K 40 v — „ 90 „ BALKON: Sedeži I. vrste 1 K 20 „ „ II. „ 1 „ — „ „ III. „ — „ 80 „	GALERIJA: Sedeži I. vrste — K 60 v „ II.—V. „ — „ 60 „ Stojišča — „ 30 „ Predorodele vstopnic se vrši v Šašarkovi tranki v Šelensburgovih ulicah.
---	---	--

Blagajnica se odpre ob 7.
Začetek ob polu 8.
Konec ob 10.

Prihodnji predstavi bosta v četrtek, 26. decembra 1907.
Pripravljajo se: „TrnJulčica“, „Mamzell Mitouche“, „Rusalka“.

6. Pohujšanje v dolini šentflorjanski, komedija v treh dejanjih. Knjiga je bila na trgu sredi decembra 1907, na odru pa že 21. decembra 1907.

Nameraval jo je namreč prebrati omizju povabljenih „Zum silbernen Brunnen. V restauracijo Pri srebrnem vodnjaku v dunajskem 9. okrožju je povabil kakšnih 30 ljudi. Steffi najbrž ni bila med njimi, saj jo v zvezi s tem nikjer ne omenja, ona sama pa tudi ne piše o omenjenem literarnem večeru. „Če bo uspeh tam doli le za polovico tolik, kakor je bil tukaj, potem bo vse dobro,“ je zapisal Adi Kristanovi (ZD IV, 355).

Vseeno je bila Steffi seznanjena z vsebino drame in se je veselila uspeha umetnika. Pisal ji je drugi dan po premieri, ki je bila 21. decembra 1907, da je bilo Deželno gledališče v Ljubljani polno. Uspeh je bil velikanski. Avtor se je iz intendantske lože priklonil gledalcem, predvsem študentom in dijakom. Iz lože se je priklonil še posebej gospodični Mici Kesslerjevi. Vsi so se zagledali vanjo, ko je dobila od pisatelja šopek rdečih nageljnov (ZD XXIX, 514). To nenavadno, a premišljeno gesto je zaročenki v pismu zamolčal.

Da bo kritika z obeh strani, tako s klerikalne kot z liberalne, raztrgala delo, je vedel še pred premiero.

Dan pred božičem – bilo je že drugič, ko ni bil za praznike doma na Dunaju – je Steffi sporočil, da ga ne bo. Založnika Schwennerja namreč ni bilo v Ljubljani, nikogar drugega pa ne bi mogel prositi za denar, da bi lahko odpotoval. To je bilo opravičilo. Prihajale so tudi kritike o predstavi, o čemer je Steffi iz užaljenosti pisal: „Včeraj so igrali komedijo še boljše; prišli so jo pogledat kritiki. S tistim iz pobožnega *Slovenca* bom končal za večne čase. Mož je stresal jezo Vidovega plesa; vsaka druga beseda je bila žaljivka. Medtem ko je kritik *Slovenskega naroda* pametnejši in hvali, čeprav je na premieri drugače govoril.“ Pisec članka s šifro „y-“ v *Slovenskem narodu* je namreč zapisal: „Cankar ima čudovito privlačno moč, dasi ne mara, da bi drla tolpa za njim čez drn in strn bujne fantazije. Tista diabolična energija njegove umetnosti mami ljudi,

da drevé slepo za njim, dokler mu morejo slediti, a ko jim opešajo moči, strmé še za njim, ne vedé, ali je bil le prazen fantom, ki je mikal in varal ali zlodej, ki jih je zapeljal, občutno ošvrkal in opalil.“

Manjši listi, recimo Nova doba, so povzeli: „Priznati moramo, da zna Cankar res pošteno imeti za norca i tako občinstvo in ne manj tudi sebe.“

Nato sta se pojavila s kritikami Pohujšanja Dom in svet oziroma dr. E. Lampe: „Cankar hoče s svojo predrznostjo imponirati in se norčuje iz onih, od katerih zahteva, da se mu klanjajo in poljubljajo noge njegovi malo oblečeni umetnosti“ (DS, 1908, 42); in dr. Fr. Zbašnik v Ljubljanskem zvonu: „Farsa pa je tudi sama na sebi slabo, konfuzno delo brez dramskega zapletka, brez novih misli, brez enotnosti in harmonije, v naglici zmašeno in na hitro skrpano delo, ki beletristu ne dela nove časti ter le znova dokazuje, da Cankar ni dramatik“ (LZ, 1908, 123).

O teh podrobnostih zaročenki ni govoril. Kako naj bi ji sicer prevajal dolge ocene, polne žolča in zlobe, ki so sledili še potem, ko je bil že na Dunaju.

Ko je bil še v Ljubljani in čakal na reprizo Pohujšanja, mu je zaročenka pisala, da bi vendarle rada, ko bi imel stalno službo.

„Tvojega nasveta zaradi tukajšnje službe za zdaj še ne bom poslušal. Verjemi mi, da se mi vsa ljuba domovina, ravno tako kakor poleti, že gnusi. To pa je zagotovo, da mi bo uspelo v januarju spraviti skupaj kakih 600 gld, da se bova lahko poročila. Saj bo za začetek dovolj. Samo v slučaju, da ne bi mogla spodobno živeti, se bom ozrl po kakšni službi. Upajmo pa, da ne pride od tega.

Zelo rad bi bil tukaj pri reprizi svoje igre. Moji prijatelji in prijateljice so namreč sklenili, da bodo prinesli s seboj piščalke in da bodo na moč žvižgali in piskali. Jaz pa sem obljubil, če bom še tu, priti na oder in se *žvižgalcem* zahvaliti. To bi bila čisto lepa burka. Tudi v Trstu me hočejo imeti, najmanj

za eno predavanje. Kristan je zelo hud, ker sem odklonil. Če bo le količkaj kazalo, da Ti pošljem dovolj denarja, se morda vendarle popeljem tja. Prepričan sem, da ne bi bila huda.

Za Tvoj god je bilo tukaj fletno. Od 5. ure popoldne do polnoči je bilo kakšnih 15 ljudi pri nas. Ali si dobila naši razglednici? In kako si sama prebila ta dan?“ (Ms, 947, 6).

Pri Kristanovih so praznovali Steffin god – a brez nje. Bili pa sta na obisku Kesslerjevi, mati in hči Mici. S pisateljem sta se spoznali okrog 1. maja 1907. Takrat so ga Kesslerjeve povabile domov. In ko so ga vprašale, kakšna je njegova zaročenka, je potegnil iz žepa svinčnik in Steffi v profilu narisal. Velikokrat je bil s Kesslerjevimi na izletu do hotela Tivoli, do *Švicarije*. Tokrat so se, kot njegovi in Kristanovi prijatelji, podpisale na razglednici s *Švicarijo*. Mici ni bila ravnodušna do Cankarja, še manj pa Ivan do nje. Steffi ni ničesar slutila. Roko bi dala v ogenj za njegovo zvestobo in predanost njej – nevesti. Saj je vendar to dokazoval v vsakem pismu; vsaka še tako kratka beseda je to potrjevala. Vsi stavki, tudi tisti, ki so govorili o delu, o ustvarjanju, so bili polni hrepenenja, želje po zbližanju.

*

Doma na Dunaju je bil le slabe štiri mesece in že ga je gnalo nazaj v Ljubljano. 9. maja 1908 je pisal:

„Preljuba Steffi,

še zmeraj je tako, kakor je bilo. Nič se ne zgane. Toda v najkrajšem času Ti pošljem boljše vesti. Zelo dobre volje sem kljub pomanjkanju denarja. Včeraj sem v naglici napisal za »Zvon« neko malenkost [**Ulica umirajočih**], da bomo mogli živeti in da tudi Ti lahko dobiš teh par kron.

Več Ti pišem šele potem, če Ti bom mogel sporočiti kaj veselega. To pismo pišem stoje pri Schwentnerju. Kdaj se vrne, še zmerom

ne vem. Srčne pozdrave! Tvoj Ivan.“ Nič ne pove, kaj je tista *malenkost*, ki jo je napisal, čeprav je zanjo izbral motiv dolge, ravne ulice iz Ottakringa; okolje njenega in njegovega doma, kjer so v neposredni bližini umirali ljudje.

Maj 1908 je bil v znamenju dveh velikih dogodkov. Dve predavanji v Trstu in kandidatura za mesto ravnatelja v slovenskem gledališču v Ljubljani. Prvo se je dobro izteklo, drugo ne.

Najprej je imel 21. maja na tržaškem Ljudskem odru predavanje **Trubar in Trubarjeve slavnosti**, naslednji večer, 22. maja, pa **O slovenski prozi**. Predavanju je dodal svojo „humorja in ironije prekipevajočo novelo“ **Mrovec in njegova slava**. Bral jo je že na Dunaju. Slovenski narod je o tej noveli napisal, da „prekaša s svojim kipečim sarkazmom celó dolino šentflorjansko“ (ZD XXV, 357). „Dvorana je bila natlačena oba večera. In prišli so delavci in inteligenca, ki so pazno poslušali izvajanje predavatelja,“ je poročal Delavski list (ZD XXIX, 337). Prav pri tem tržaškem časopisu je Ivan računal, da bi morda že jeseni prevzel uredništvo. Zdelo se mu je, da ga imajo Tržačani odkrito radi. Odvisno je bilo od tega, ali bo časopis okrepil sklad, da bi bil zagotovljen njegov obstoj. Ko bodo stvari bolj jasne, jih bo sporočil.

Medtem mu je Steffi pisala, kar ji je povedala njena dunajska „gardedame“ in Ivanova prijateljica, pesnica Vida Jerajeva. Namreč, da bo kmalu prosto mesto ravnatelja slovenskega gledališča v Ljubljani. Upanje 32-letnega pisatelja za redno zaposlitev zdaj ne bi smelo biti brez osnove.

Sledila je Ivanova prijava na razpis za delovno mesto, za katerega pa Steffi ni vedela, da je že v drugih rokah. Ivan je vseeno poslal prijavo.

7. Marijin trg v središču Ljubljane, imenovan po frančiškanski cerkvi Marijinega oznanjenja (NUK, Ms 820, ovroj 5,103).

Podpisanec

prosi z ozirom na razpis odbora *Dramatičnega društva* v Ljubljani z dne 8. maja 1908 za službo ravnatelja slovenskega gledališča v Ljubljani ter utemeljuje svojo prošnjo z naslednjimi razlogi:

1. je Slovenec in pisatelj;
2. je napisal četvero izvirnih dram, ki so se uprizorile z uspehom v Ljubljani in na drugih slovenskih odrih ter dvoje njih tudi v Zagrebu, oziroma v Pragi;
3. se je imel ob svojem dolgoletnem bivanju na Dunaju priliko seznaniti z moderno dramatikom ter dramatično tehniko, v Ljubljani pa z gledališko tehniko, ko je vodil izkušnje za dramo, *„Kralj na Betajnovi“* in za farso *„Pohujšanje v dolini šentflorjanski“*.

V Ljubljani, dné 21. maja 1908.

Ivan Cankar s. r.
pisatelj
začasno: Ljubljana
Cesta na južno železnico 26

„Mesto je bilo že vnaprej namenjeno za Govekarja, ki tudi računa, da se ne bo sploh nihče razen njega zanj potegoval“ (Ms 820, 69), je Ivan je obvestil zaročenko 27. maja 1908. Dodal je še, kar je imel takrat v glavi in zaradi česar ga bo kasneje bolela glava: „Hotel sem mu [Govekarju] vseeno stvar nekoliko pokvariti: prijavil sem samega sebe in nagovoril tudi Kristana.“ Na razpisano mesto ravnatelja slovenskega gledališča v Ljubljani so se tako prijavili trije. Ne bo dolgo, ko se bo Ivan Cankar pojavil z novo dramo *Hlapci*, ki naj bi jo uprizorilo slovensko gledališče v Ljubljani, naletel pa bo na zaprta vrata.

Fran Govekar, urednik pri Slovenskem narodu, sodelavec pri Ljubljanskem zvonu, je postal plačan gledališki intendant spomladi 1906. Cankarju ni bil preveč naklonjen. Prerokoval mu je – že leta 1897, da v gledališču „ne bo imel sreče“, „res pa mu jo je „vsaj pri gledališču nedolgo zatem najučinkoviteje kratil prav Govekar sam“ (ZD III, 270).

Na razpisu je zmagal Govekar in bil ravnatelj gledališča od leta 1908 do 1912. Preden je bil izvoljen, je prisegel: „Vsekakor pa mi bode prva skrb, da vzdržujem v financah ravnotežje ter da ne prekoračim nikdar mej proračuna“ (Moravec, 204). Seveda Cankar kaj takega Dramatičnemu društvu, ki je bilo

precej pod županovim vplivom, ne bi obljubil. Razpisovalcem delovnega mesta je bila tudi vseč Govekarjeva obljuba, da bo opravljal delo „vsekakor z največjo vestnostjo, srčnim veseljem in neumorno točnostjo“. Literarna tekmeča, Cankar in Govekar, sta po izvolitvi prvega ravnatelja Slovenskega gledališča komajda vzdrževala prijateljstvo še naprej.

Steffi je potrpežljivo prenašala negotovost. Konec maja ji je zaročenec obljubil, da se namerava vrniti na Dunaj. Zagotovo že v začetku junija in v štirinajstih dneh po vrnitvi bi se poročila. „Do tega mi je tako veliko kot tebi, saj nisem iz lesa, noč in dan hrepenim po tebi“ (ZD XXIX, 53).

Nekaj dni kasneje, že junija, sporoča o svojih nesrečah. Izgubil je uro z rožnim vencem, njegova obleka je videti *miserabel*, tako, da ne bo več *za nosit*, o perilu raje ne bi govoril, kupil si je dve srajci in dve kravati – 70 krajcarjev ena kravata! „O, domovina, domovina, šele ko je nimaš, se jo naučiš spoštovati. Vidiš, kaj naredi vročina?“ (Ms 820, 72)

Že čez šest dni sta mu Steffi in mati poslali obleko. Zahvalil se je in dodal: „Pomisli: predgovor [k zbirki **Za križem**], ki sem ga hotel napisati že na Dunaju, sem napisal šele danes! Nanj sem kratko in malo čisto pozabil, dokler me ni Schw. z zaskrbljenim obrazom na to spomnil.“ Za ta račun Ti pošiljam tukaj 40 kron. Jutri, upam, še nekaj povrhu. Za zdaj – ostani zdrava in vedra in misli malo name, pa ne z jezo.

Prisrčne pozdrave materi in bratoma.
Tebi tisoč poljubov!
Ivan.“ 11. junija 1908.

Črtico Kristusova procesija je predelal in ji dal naslov **Za križem**, tako kot je bil naslov zbirke. Njena podlaga je socialna tematika, porojena predvsem v času, ko je bil kandidat socialdemokratske stranke. Največ jih

je izšlo v literarnih prilogah v Ljubljani in podlistkih v Hrvatskem dnevniku v Sarajevu.

Knjigo socialnih črtic in novel je v tej zbirki sklenil s sonetom posvečenim Mici Kesslerjevi. Zanj jo je dal vezati v belo svilo z zlatim tiskom.

Vam, Mici, te povesti o trpljenju! –
Spoznal sem ga, ker sem ga nosil sam,
takrat, ko sem v brezupnem koprnjenju
ihtech v noči samoto klical: Kam?

Le poti, poti! Pa če gre vstajenju
naproti ali proti pogubljenju!
Prikaži se očem, odpri nogám,
v dan ali v noč – le razodeni: kam!

Nič ni me strah poslednjega povelja:
od vekomaj je bila sodba v meni;
kar je molčalo, zdaj se razodeni –

in z roko trdno vzdignil bom svoj križ:
bridkost je prag do večnega veselja
in smrt je le vstopnina v paradiž!

Vendar ta melanholična izpoved in njeno ozadje ni razlog za omalovaževanje Ivanovega eksistencialnega položaja. „Napisal sem neko malenkost, da bomo mogli živeti,“ je v začetku maja 1908 pisal Steffi. Nešteto krat je v tem letu pisal o pošiljanju po 10, 20, 40 ali 50 kron. Začel je pisati črtice in novele, da bi čim prej lahko kaj zaslužil. Njegova dela so se spreminjala v drobtinice. In prav nič čudnega ni, da je v sonetu k zbirki **Za križem** zadnji stavek zaokrožil z ... „bridkost je prag do večnega veselja in smrt je le vstopnina v paradiž“.

Kritika je to opazila. Ko je knjiga **Za križem** leta 1909 izšla, je Dom in svet postavil v ospredje prav to vprašanje: „Često so gotovo materielni vzroki, ki uropajo slovenskemu umetniku predčasno življenjsko energijo in

umetniško navdahnjenje, še večkrat jih ubija pa struja in kritika.“...

Dr. Leopold Lénard pravi, da je Cankar prekoračil zenit. A vseeno dodaja: „V zbirki novel Za križem – ki so bile deloma že priobčene v Dom in Svetu, Zvonu in drugod, vidimo pravega Cankarja z vsemi značilnimi potezami. Nekatere novelice so svoje vrste pravi biseri, in kdor nima časa ali volje, da bi prečital več njegovih del in si želi kakšnega spisa, iz katerega bi si mogel ustvariti vsaj deloma pojmo o ‚cankarjanstvu‘, bi mu najbolj priporočil to zbirko.“ Pohvalil je lahko in eleganco jezika in sloga.

Tudi Slovenski narod je priporočil zbirko Za križem in povezoval knjigo s Cankarjevim političnim delovanjem leta 1907. Prav tako je pisal Ljubljanski zvon, da so novele in črtice estetsko dovršene, zlasti črtice **Za križem**, **Budalo Martinec** in **Kovač Damjan**.

Prav takšno raznovrstno delo mu je vzelo več energije od strnjenega romana ali drame. Potožil je tudi zaročenki:

„Odkrito Ti povem, da sem tukaj zelo počasi in težko delal, to je tudi vzrok vse zakasnitve in obotavljanja. Kajti reč je takale: če bi dobil več denarja gladko in takoj na roke, bi bil danes že na Dunaju; tako pa 50 kron in – spet 50 kron – to se vse razdrobi na najbolj neumen način in nihče nima nič od tega. To bo pa zdaj minilo; upam, da dobim kmalu 600 K in od teh Ti pošljem takoj 500 K, da jih spraviš, dokler ne pridem. Saj potrebujem tukaj zase zelo malo; odpade le, kar sem si izposodil; in seveda tudi izdatki za pivo in cigarete.

Tako zelo se že veselim najinega svidenja, da skoraj ne smem nanj misliti, škoda, da nimam nobene Tvoje fotografije; pa saj mi pomagajo misli in večkrat se mi živo zazdi, če se odpro vrata, da si Ti stopila v sobo. Če pišem in mi je v trenutku kaj treba, mi je že Tvoje ime na jeziku, pa se nato spomnim, kako daleč si. Tukaj ne bi mogel biti zares

vesel, ker moram misliti, da Te ni poleg in da si morebiti prav v tistem trenutku žalostna. Zmerom, kadar sem videl kaj lepega, mi je bilo čisto tako, kakor da bi bil tisto Tebi ukradel, ker tudi Ti tistega nisi mogla videti. Ko si mi pisala, kako lepo mora biti v Kopru, me je zbadlo v srce in me je bilo sram, da sem bil tam, medtem ko si Ti delala.

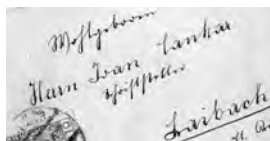
Preljubo dekle, vse to Ti bom stokrat povrnil.

Zdaj pa se imej dobro in predvsem: bodi zdrava in čila in nikar se ne prenaprezaj pri delu! Prisrčne pozdrave tudi materi in bratoma. Poljubljam Te na Tvoje ljube, lepe ustne in na obe lici.

Ivan.“ 16. VI. 1908.

Steffi ni pisala veliko. Preden je vzela v roke pero, je vselej pomislila, ali je dokončano delo v zvezi z naročili za dodelavo kravat in ali je opravljeno domače delo. Tudi spreveda ob šestdesetletnici vladanja cesarja Franca Jožefa 12. junija 1908 se ni udeležila; po dunajskih ulicah se je tedaj trlo 12.000 ljudi. Samo Kranjsko je zastopalo 700 predstavnikov. Ivan ji je odsvetoval udeležbo, ker je bila organizacija v rokah klerikalcev. Zdaj je bila veliko bolj vključena v njegova razmišljanja; stara je bila skoraj 21 let.

Vročina še ni popustila, sam je porabil ob dopoldnevih veliko časa za list Rdeči prapor. Od popoldneva pa je ostalo malo. Tedaj je imel pred seboj že leto prej zasnovano povest **Novo življenje**. Sem ter tja je Steffi prosila za bolj jasne odgovore. Če bi se poročila, bi si najbrž najela stanovanje in ona bi lahko začela gospodinjit in skrbeti za dom, za moža. Ivan jo je zadrževal pred takšnimi, bolj ‚oprijemljivimi‘ sanjami.

„Ljubo dekle!

Na Tvoja vprašanja Ti danes ne morem prav nič odgovoriti – ne prej, dokler ne bom imel dovolj denarja! To pa bo najkasneje v ponedeljek. Le pomisli, kako bi se blamirala, če bi imela stanovanje in nato – bi morala čakati morda še cel mesec! Če Te kdo vpraša, kako in kaj in kdaj, potem reci samo, da bom jaz odločil, ko pridem – kar je pravzaprav tudi res! Samo po sebi se razume – meni bi bilo danes ljubše kakor jutri, toda po nepotrebem blamirati se nočem. Tudi nočem, da bi naju že prve tedne mučile skrbi. Le verjemi mi, bo že prav tako, kakor bom ukrenil; ko gre zate, nikakor nisem neumen! Določen odgovor zaradi stanovanja in pohištva lahko pričakuješ v torek. Naj le mati zaradi pohištva počaka name – *že veš zakaj!*

To pismo Ti pišem v kavarni; predaleč mi je do postaje in prepozno je.

Jutri pa je petek in morebiti boš potrebovala tale desetak. Zato mi oprosti, če pišem kratko in na hitro. Drevi me čaka še naporen večer, toda zato dobiš prihodnji teden najmanj 400 kron. Potem nama bo le še malo manjkalo. Saj delam zares pridno – ne moreš biti prav nič huda name.

Poljub na Tvoje ustne, ljubica, mi bo toliko vreden kakor ves svet!

Adijo, moje dekle! Pisal Ti bom spet prav kmalu, gotovo pa v ponedeljek!

Ostani dobra in lepa in zvesta!

Mnogo poljubov

in prisrčne pozdrave vsem!

Ivan.“ 23. VII. 1908. (ZD XXIX, 70-71)

Po tem pismu je bila Steffi hudo razočarana. Njen zaročenec se je začel umikati, in to potem, ko sta si postala najbližja. Desetletja kasneje je povedala dr. Marji Boršnikovi: „Natančno se spominjam. Bilo je 1. januarja 1908, ko sem postala njegova. Dotlej sem bila dekle“ (Boršnik, Nova obzorja 1954, 85–98).

Sledila so kratka sporočila. Razglednice Švicarije, Bleda, pogled na Triglav. Dopisnice, pisma, opravičila.

Vroče ljubljansko poletje je oviralo pisanje Novega življenja. Začel ga je pisati za Matico s srčno strastjo, z veseljem. To je omenil na več koncih, kot tudi, da bo roman povezan z gospodično M[ici]. Gospo Ado Kristan je prosil, naj ne reče gospodični M. nikoli ničesar o njemu in naj je tudi ničesar ne vpraša. „Če okrevam, je dobro, če ne, pa tudi; ostane nad vse lep in plemenit spomin. Saj vem, da ravno iz najbolj grenkih dni raste bogastvo, ki nikoli ne usahne in ki je pozneje kakor cvetoča njiva.“ Zadnje poglavje je poslal založbi šele konec avgusta oziroma v začetku septembra. Ni bil zadovoljen z njim. Gospodična M. je dobila posebno vezavo Novega življenja in pojasnilo: „Prav v tej noveli sem Vas hotel opisati, pa bi se zdaj najrajši zjokal od sramú. Od začetke imate sive oči, nekaj strani dalje so že sivorjave in nato polagoma zmerom bolj črne. Tudi frizura ne štima – najmanj pa besede in misli. Po takem famoznem opisu bi Vas lastna mati ne spoznala. Če bi se mi z vsemi ljudmi tako godilo, bi bilo kmalu konec moje gloriije.“ In nadaljuje: „Vzrok, mislim, da je tá: če mi je kdo resnično ljub, sem mu tako blizu z najboljšim svojim bistvom, da sem kakor del njega in da ga morem torej tako malo razločno soditi, kakor sam sebe. Tako bo pač!“ (ZD XVII, 373).

Njegova muza je skrivoma postala Mici Kesler. Prvič jo je poljubil ,tisti bajni kresni večer‘ po Večni poti; najbrž je zato kasneje v pismu Steffi prosil, naj z materjo ničesar ne ukreneta glede stanovanja in pohištva.

1. avgusta 1908 je napisal Steffi pismo predvsem glede denarja. Nejevoljne obljube in opravičila: „Na nesrečo imam samo eno glavo.“ In nato čez tri dni še eno kratko pismo. Z drugačnim opravičilom.

„Preljuba Steffi!

V soboto, ko sem Ti pisal, sem bil tako slabe volje, da ni čudež, če moje pismo ni bilo vedro. Bila je tista sobota, ko sem se hotel vrniti na Dunaj, in razen tega je prišlo zraven še marsikaj neprijetnega. Pobitost je končno minila in spet lahko pridno delam, kajti mislil sem si: saj se pravzaprav ni zgodila nobena nesreča, tako slabo se nama tudi ne godi, da bi morala jokati – čemu potem cmerjenje? Tako sem se tolažil in sklenil, da bom ta teden zares priden.

Saj tudi sem.

Odpusti mi, da je pismo tako kratko. Pišem Ti le zato, da Ti lahko pošljem teh 20 K. Potem bom takoj spet delal naprej, do večera. Glede stanovanja bom še ta teden pisal. Na obljubah namreč nočem nič zidati, v rokah moram imeti gotov denar. Ko ga dobim, Ti ga takoj pošljem.

Imej se dobro, dekle moje! Srčno mi pozdravi mater in brata!

Tebi veliko poljubov!

Ivan.“ 4. avg. 1908.

Steffi sporoča Ivanu, da je umrl fantek dunajske prijateljice Vide Jerajeve. Žal mu je, tako kot prijateljem, ki so pesnico poznali. Medtem ko se je Steffi odpravljala na počitnice k sorodnikom v Mittergrabern, jo je sam mahnil na Bled. Od tam ji je 10. avgusta poslal razglednico Bohinjskega jezera s Triglavom v ozadju. Štiri dni kasneje, 14. avgusta 1908, se ji oglašja iz Ljubljane:

„Delo mi je res zastalo, denarja pa sem manj potrošil kakor v Ljubljani, ker tam lahko zmerom zastonj stanujem. Pri Kesslerjevih nisem bil; skoraj vso vilo so oddali. Tam sem se precej pozdravil. V ponedeljek smo se v družbi peljali z Bleda v Bohinjsko Bistrico; od tod sem šel peš (drugi so se peljali z vozom) do Bohinjskega jezera, vzdolž vsega jezera do slapa Savice, izvira Save. Vsa hoja tja in nazaj je trajala sedem ur, od dveh

do devetih, in pošteno sem moral koračiti. Naslednje dni sem se vsak dan sprehajal okoli jezera ali pa v krasni okolici. Tako sem se okrepcan vrnil k delu. To zdravljenje mi je bilo že zelo potrebno.

V prihodnjem tednu me lahko že zagotovo pričakuješ na Dunaju. Predvsem zato, ker pač tukaj ne morem več strpeti. Samo pomisli – gospa Kristanova, ki jo moram po desetkrat na dan videvati, mi že tako globoko preseda, da je kar ne morem več videti. Sekantna mrha! Ko bi bile vse, ki so bolehne, take, bi si moral človek populiti lase od samega zdihovalja. Tudi *špasne* Kesslerjeve gospe ne bi več osrečeval z obiski, če mi otroci ne bi bili tako simpatični. Vrag vedi, odkod jih ima!“ In nadaljuje:

„Zdaj je bolje. Popoldne bom poskusil, da dobim kak denar! Žal bi mi bilo, če se ne bi mogla peljati v Mittergrabern; pa materi tudi ne bi škodilo, če bi se za dva dni odtrgala. Premišljal sem že, kako bi bilo, če bi se midva takoj po poroki za teden ali dva odpeljala na Bled. Niti predstavljati si ne moreš, kako je ta pokrajina lepa. Pa o tem bova imela še čas govoriti. Jutri Ti najbrž spet pišem, vendar samo, če me danes ne spravijo v slabo voljo.

Za zdaj srčne pozdrave in poljube. Ivan.“

Ko se je Steffi vrnila iz Mittergraberna je primerjala pismo in razglednice, ki jih je pred in medtem pisal zaročenec. Na tisti iz Bohinja so bili podpisani Vladimir Levstik, Ada in Etbin Kristan ter Kesslerjeve – mama Marija in hčere Vera, Ani in Mici! Po imenih je vse poznala. Drugače ne vse.

Toda zakaj ji je Ivan napisal, da tudi „Kesslerjeve gospe ne bi več osrečeval z obiski, če mu otroci ne bi bili tako simpatični.“ Kot da bi Frau Kessler imela majhne otroke! Ko se je z njimi spoznal pomladi 1907, je imela Mici 17, Ani 16, Vera 12, Slava pa 11 let. Zdaj so bile leto starejše. Tako si je izračunala

Steffi. Gledala je in gledala, da bi med vrsticami prepoznala, zakaj je njen zaročenec tako dolgo zavračeval z odhodom na Dunaj in zakaj sta morala počitnice preživeti vsak na svojem koncu, daleč eden od drugega.

Ko je Ivan pisal o svojih dolgih sprehodih okrog Bohinjskega in Blejskega jezera, avgusta 1908, ni omenjal izleta v Gorje in poti nazaj ob jezeru. Takrat se je sprehajal z Mici, jo poljubljaj, takrat sta se tudi pobratila. Veliko, veliko kasneje, ko Ivana ni bilo več, je Mici zaupala njegovemu prijatelju Lojzu Kraigherju: „Moja mama me je takrat močno kregala, ne vem, česa se je bala, in Cankar je bil silno obupan in potr. Kmalu nato je prosil za mojo roko, mama pa mu je rekla: „Cankar, rada Vas imam ali za zeta Vas ne bi hotela““ (ZD XXIX, 514).

Ni čudno, da je bil Steffin Schriftsteller – pisatelj, kot ga je vselej imenovala, kadar mu je pisala pisma in razglednice – po *zavrntvah* in odločnih besedah gospe Kesslerjeve – otožen in brez volje. Za skrite Ivanove simpatije je vedela tudi Ada Kristan. Od tod najbrž preobrat, da je iz nekdanje prijateljice in zaščitnice postala „mrha“. Praznih žepov je še isti dan pisal na Dunaj:

„Na žalost Ti ne morem toliko poslati, da bi se izplačalo za brzojav. Prosim, ne bodi zato huda name. Toda mogoče bi z materjo vendarle napravile s temi 20 kronami majhen izlet. Dopoldne sem Ti pisal pismo, ki ga najbrž kasneje prejmeš kakor tole; takrat sem še upal, da dobim neki denar.

Zdaj ti pa pošiljam, kar pač imam. Zdaj pojdem precej na pošto, da prispe denar že navsezgodaj in da se morebiti vendarle še lahko odpeljeta.

Prihodnji teden se vidimo, prej pa še dobiš večji znesek.

Prisrčno Te pozdravljam!

Pozdrave materi in bratoma.

Tvoj Ivan.“

14. VIII. 1908. (Ms 947, 14)

Steffi mu je iz Mittergraberna nedaleč od Oberhollabrunna, kjer je bila tudi avgusta še enkrat, skupaj z materjo, poslala fotografijo. Potem je še sam začel zatrjevati, da se počuti dobro, da je porjavel in da bi se dal fotografirati, ker ni več propadlega videza. Zakaj naj bi bil propadlega videza? Glede tega si je Steffi mislila svoje. Že materi je pisal: „Zdaj mi socialisti ne pijemo več piva, ker so ga gostilničari podražili.“ Tudi Steffi ni marala, da bi pil pivo, kot je imel nekoč navado. V drugi polovici avgusta ji piše, da še čaja ne mara več. Razlagala si je pri tem, da najbrž ni mislil, da ne mara več čaja z rumom. Zanimal je, da bi pil tovrstne pijače. Zdaj je opeval cviček, dolensko kislico, ki ji je rekel celo *pobožno vino* in dodal: „Vino mi ne škoduje.“ Veliko je ni mogel s tem potolažiti. Potolažil pa jo je, kot že nič kolikokrat, s tolažbo samega sebe.

„Srce moje – ne bom Te plašil! Delati znam kakor le kdo in pogum imam kakor le kdo! Nikdar mi ni prišlo na misel, da bi morala midva, Ti in jaz, trpeti pomanjkanje. Tukaj bolj razločno vidim kakor na Dunaju, kaj zmorem, kajti tukaj vidim druge. Ti brez koristi sanjarijo dan in noč in sanje ostanejo prazne in nerodovitne. Potem po neumnem tožijo o nehvaležnosti sveta, namesto da bi se pritoževali nad lastno nemočjo in odtujenostjo življenju. Marsikaj, kar sem prej sam mislil in govoril, moram zdaj do korenin popraviti. Čemu bi se dal življenju premagovati, če je pa lepše, da sam življenje premaguješ! In čemu zdihovati, če je smeh lepši!

Mislím, da me veselje do življenja še ne bo tako kmalu minilo. Ko bova skupaj, Steffi, potem bova šele živela! Konec bo preždevanja, žalovanja in spakovanja! Saj je vendar bolje vedro delati in vedro ljubiti. In če pride potem ura – in komu ne pride – da se človek čuti utrujenega in čemerne, potem pač preide tako gladko in brez sledu kakor senca oblaka čez polje. Živela bova dobro in lepo, Steffi!

- Da bi bilo le kmalu, da bi bilo kar precej! Kakor ogenj mi je šlo po žilah, ko sem zagledal Tvoj smejoči se obraz. Tekel sem na vrt, toda tam sem bil preveč sam; moral bi pre-mišljevati in do smrti koprneti in bi pri tem postal žalosten. Zato sem šel v mesto, da bi gledal neumne in dolgočasne obraze. To me vselej pomiri, ker me sili v smeh. Toda ne bo več dolgo in takšna tolažba mi bo v jezo in v gnus! Zato mora biti, kmalu mora biti; kmalu Te moram objeti! Kmalu, Steffi!

Moje lastne besede so me tako razburile, da sem moral prekiniti pisanje. Kmalu bo! Nobenemu človeku se ni bilo treba vse življenje tako uriti v potrpežljivosti kakor meni - zdaj bom vendarle še vzdržal, kakor koli! Ostani le dobra in lepa!

To pismo je pisano zelo gosposko, namreč z zlatim peresom, ki mi ga je podaril neki prijatelj. Tako si prihranil sitno vmakanje v črnilo in tudi roka teče veliko hitreje. To mi zelo koristi, ker pogosto misli tako hitro letijo, da jih pero ne more dohajati.

Reci gospe Jerajevi in Vidi, da obe prav srčno pozdravljam; prav tako Janizkovo družino [Steffinih znancev v Mittergrabennu, kamor je hodila na počitnice.]

Tebi, moje ljubo, sladko dekle, moje najpri-srčnejše poljube. Ivan.“

Ljubljana, 19. VIII. 1908 (Ms 947, 15).

Komaj je dobil novo pero, ki ga ni treba ne-nehno pomakati v črnilo, že ga je izgubil. Sam vrag ve kje. Sledeče pismo je pisal na star način na terasi hotela Triglav na Rečici oziroma na Bledu. Vzel si je dva dni počit-ka, saj je založniku oddal delo, kot je pisal Steffi, kar pa pravzaprav ni bilo delo, ampak sklenjena pogodba, da bo odslej pisal edino za Schwentnerja, dokler mu ne bo Ivan iz-ročil že obljubljenih rokopisov (Kristusova procesija, Marta, prevod Zolajevega Germi-nala) ter da mu prepušča v „izključno last“ svoje knjige, ki so izšle pri Slovenski matici, a so bile že razprodane. Za vse naj bi mu

založnik dal 1.000 kron. Na Dunaj sporoča 26. avgusta 1908, da je založniku naročil, naj pošlje njej 600 kron. In sicer 100 za naje-mnino, medtem ko naj bi ostalo Steffi shra-nila, dokler on ne pride.

Steffi je ravno pred tem odnesla v zastavljal-nico nekaj svojih stvari. Rada bi jih odku-pila nazaj. Sprašuje Ivana, ali to lahko stori zdaj, ko je dobila denar. Selbstverständlich. Razumljivo, da lahko. Tako je pisal tudi ma-teri Albini.

Vendar je denar eno, razpoloženje, ki si ga lahko popraviš z njim, je drugo; kljub temu si včasih človek ne zna pomagati, ker ga vodijo čustva v nepričakovano smer. V blejskem pismu pravi Ivan, da namerava na drugo stran jezera in da si bo verjetno najel čoln. Kako rada bi bila Steffi z njim. Še nikoli se ni vozila s čolnom, tudi blejski otok je videla samo na razglednicah. Niti blizu ni bila soteske, skozi katero padajo slapovi, kot je videla na razglednici, ki jo je prejela najverjetneje 26. avgusta 1908. Na njej je pisalo Rotweinfall und Eisenbah-nbrücke. Najprej se je prestrašila zaradi besedice Rotweinfall, povezane z *rdečim vinom*, sestavljenko, ki jo je peljala na či-sto napačno pot razmišljanja. Potem pa so ji slovenski znanci razložili, da to pomeni Vintgar, most pa, Eisenbahnbrücke, pove-zuje obe strani soteske in je del bohinjske železnice. Tam se je Ivan sprehajal z Mici Kessler, medtem ko je *domov*, na Dunaj, pi-sal: „Ves dan sem na nogah in skoraj zme-raj sam“ (Ms 947, 16).

Spet razglednice. Kratka sporočila: „Prisrč-ne pozdrave vsem!“ „Prisrčne pozdrave.“ „Pozdrave.“ Ivan. In vmes pisemce, v kate-rem pravi, da mu postaja ura dolga kot cel dan. Kljub delu se na smrt dolgočasi. „Niko-li kot sedaj nisem tako boleče spoznal, kako je, če nisi nikjer doma. Potikaš se sem in tja sebi v breme.“ Srečen bo, pravi, ko bo *nach hause*, ko bo prišel domov k njej.

10. Vintgar in železniški most. Od tam je pisatelj poslal razglednico 25. avgusta 1908 (NUK, Ms 820, ovoj 5, št. 102).

„Odslej ti ne bom pisal, če sem slabe volje. Toda to ne bo dolgo trajalo kot tudi ne to neumno življenje v tujini.

Te poljublja Ivan.“ 20. septembra 1908.
(Ms 820, 107)

Tokrat ga ni bilo *doma* že od prvomajskih praznikov. Koliko je od takrat dni in noči! In zdaj še slabe novice glede Nemcev v Ljubljani. Steffi se je močno prestrašila v ponedeljek zjutraj, 21. septembra 1908. Potem ko se je že veliko govorilo, je v trgovinici s časopisi na vogalu Lindauergasse kupila Neue Freie Presse in brala o sobotnih in nedeljskih spopadih v Ljubljani. Postajala je vse bolj zaskrbljena. V torek zjutraj je žrtvovala

še nekaj *hellerjev*, *grošev* za Illustrierte Kronen Zeitung in videla na naslovnici, kako meče množica kamenje naravnost proti vojakom z naperjenimi bajoneti. Pod risbo je pisalo Die blutige Kämpfe in Laibach. Krvavi boji v Ljubljani. Tudi Die Neue Zeitung je prav tako poročal o spopadih. Od Ivana pa nobenega glasu, nobene pošte.

Zaročenki je pisal šele 23. septembra. Do *tujine*, kot je še dan poprej imenoval Kranjsko, je bil ob tem dogodku poln sočutja. Ni vedel, kako naj razloži zaročenki, da nima na Kranjskem nihče nič proti jeziku, ki ga govori sama. Ogorčeno je napisal:

„Včeraj Ti od samega razburjenja nisem mogel pisati. Kar se je zgodilo v Ljubljani, je velikanska svinjarija! Dunajski časopisi lažejo po notah, da so ljudje metali kamene, da so napadli Nemce itd. Nihče ni bil napaden; sam vem, da je človek še na krvavo nedeljo čisto mirno lahko govoril na ulici po nemško, saj sem vendar sam to delal. Vse smešne ‚demonstracije‘ so bile le v tem, da je nekaj mladih ljudi kričalo, žvižgalo in prepevalo.

Vse skupaj je bil ‚hec‘ in nič drugega! Edino, kar je bilo žrtev do nedelje zvečer, je bilo nekaj sto šip. Jaz pa mislim, da vse šipe na svetu niso vredne, niti enega človeškega življenja! V te nespametne mlade ljudi so ostro streljali! In to od zadaj! Nekega 15-letnega gimnazijca je zadelo v hrbet, tako da so mu pljuča udarila iz prsi; bil je pri priči mrtev. Neki 24-letni črkostavec se je z nevesto vračal z izleta; ko sta oba zagledala direndaj, sta se prijela za roke in sta stekla stran – takrat pa je njega zadelo naravnost v srce. Nekemu drugemu gimnazijcu – Zupančičevemu bratrancu – so krogle zdrobile obe nogi. In tako je šlo naprej! Vojaščina je udrila naravnost v stanovanjske hiše, gor v nadstropja! Vem, da so bile zverine pijane; saj sem vendar sam videl oficirja, ki se je komaj še držal na svojem kljusetu!“ (ZD XXIX 87-89).

Ein Exemplar 1 Heller.
IX. Jahrgang Nr. 3136.

Illustrierte

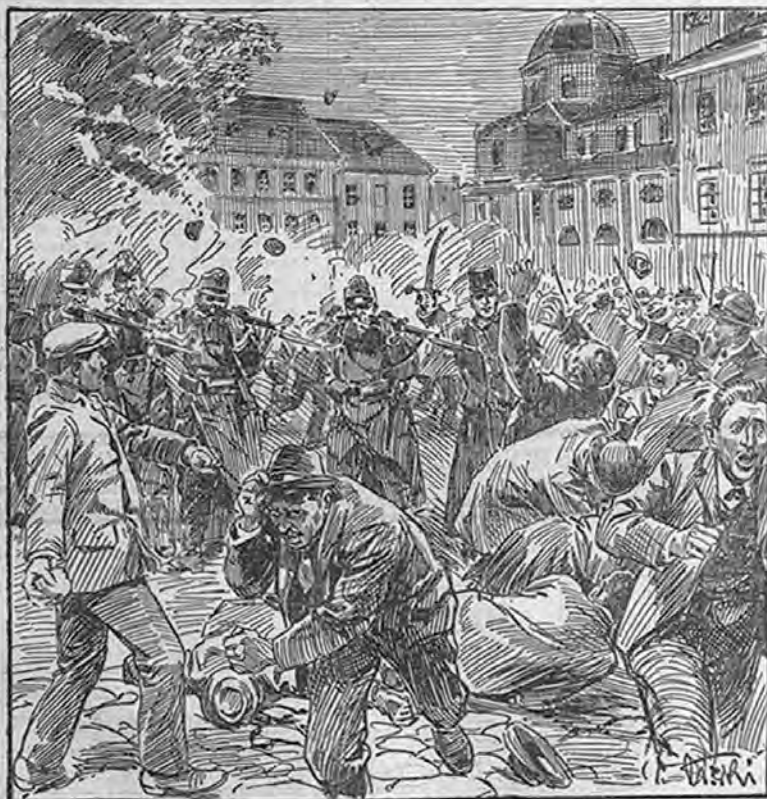
Monatlich 1 Krone
mit Zustellung ins Haus.

Kronen Zeitung

Administration:
IX, Baumgasse 99, Tel. 13744.
Stellbureau:
I, Scherzengasse 10, Tel. 7927.

Wien, Dienstag, den 22. September 1908.
Redaktion: Wien, IX, Baumgasse 99.
Tel.-u. Tel.-1908, Telefax 1130. — Abonnenten werden nicht zurückgekehrt.

Monats-Abonnement:
für die Provinz mit täglicher
Lieferung 1 Krone 60 Heller.

Die blutigen Kämpfe in Paris. Todesopfer der nationalen Demonstration.

Rielenbrände in Paris. Die Telefongentrale
vernichtet.

11. Illustrierte Kronen Zeitung, 22. septembra 1908. Krvavi boji v Ljubljani.
Smrtne žrtve narodnostnih demonstracij.

Iz časopisov je Steffi zvedela več, kot ji je napisal očividec. Med demonstracijami so nekateri peli pesem Hej, Slovani. To je razjezilo poročnika Mahra, znanega nemško nacionalnega provokatorja, ki je vodu sedmih mož 27. pehotnega polka na Pogačarjevem trgu poveljeval, naj streljajo. „Takšen človek ne bi smel biti razporejen na takšen položaj,“ se je pritožil Ivan Tavčar. Medtem ko je dr. Ivan Hribar protestiral pri dr. Becku. Poročnik je že zapustil Ljubljano. Časopisi so pisali res drugače, kot je videl Ivan, ki je bil malo pred tem pri Kesslerjevih, nato pa je občutno prestrašen pristal v hotelu Union: „Tisti večer sem bil ravno pri Kesslerjevih na obisku. Okrog devetih sem prišel dol, takrat sem zaslišal salvo in stekel sem proti mestu. Pri Pošti nisem mogel naprej: čez cesto je bil kordon infanterije; končno sem se le zvil skozenj, toda po komaj dvajset korakov sem se znašel pred gručo policajev. Te sem vprašal, če so streljali in kje; ‚V zrak!‘ so mi dejali. Hotel sem brž skozi neko drugo ulico, pa so že prijurili mimo pijani dragonci. Neki policaj (ti so bili tačas precej spodobni) mi je svetoval, naj rajši izginem v kakšno hišo, namesto da tekam okrog. Nasvet je bil dober – ampak kam? Vse gostilne in kavarne so bile sicer razsvetljene, toda od znotraj zaklenjene. Končno so mi odprli v hotelu ‚Union‘; tam v restavraciji je bil Schwentner, čisto blede od razburjenja; njegova žena je jokala in si ni upala domov; plačilni natakar je bil, ko je hotel zakleniti vrata, z bajonetom ranjen v roko; neprestano so divjale mimo patrolje na konjih, od daleč smo slišali krik in žvižge. Takrat sploh še nismo vedeli, da sta bila dva ubita in da je več težko ranjenih. Šele po tej moriji so ljudje napadli vojake; po pravici! Na Tržaški cesti so fantje napeli vrvi čez temno ulico, dragonci so s konji vred popadali čeznje in dobili potem svoj delež. Danes ni v vsej Ljubljani videti nobenega nemškega napisa več; tudi si nihče ne upa

govoriti po nemško; nemške trgovine bojkotirajo in so tudi danes še zaprte. Zdaj je mir, ampak bojim se, da bo še izbruhnilo. Da bi se le uniformirani morilci pokazali na ulici! Toda zdaj se skrivajo kakor krti! Dovolj o tem! Zdaj misli vse le na te reči in vse govori le o tem. Tudi jaz, kakor vidiš, ne morem drugače. Pristrčne pozdrave vsem! Ivan.“ 23. septembra 1908.

Steffi je istega dne, kot ji je pisal Ivan, nadvse zaskrbljena žrtvovala še 4 *hellerje*, tokrat za Die Neue Zeitung. Na drugi strani je prebrala, da sta bili žrtvi Rudolf Lunder in Ivan Adamič pripeljani do cerkve sv. Krištofa na Žalah. Pri krstah je bilo položenih več kot 100 vencev. Ljubljanski župan Hribar je prinesel venec v nacionalnih barvah, več kot 30 društev se je na pogrebu pojavilo z žalnimi zastavami. Natisnili so tudi fotografije mrtvih fantov na mrtvaškem odru. Eno je Ivan takoj drugi dan poslal Steffi. Na njej je napisal v naslovu: Velecenjena gospodična Štefi Löffler. Srčne pozdrave! Poudarjeno v slovenščini. Herzlichste Grüsse v nemščini pa je prečrtal. Čeprav se je kasneje nekoliko zbal, da bi njegovo slovenstvo in prizadetost ob spopadih v Ljubljani Steffi lahko napak razumela.

Čez kakšnih deset dni ji je pojasnjeval, da je o spopadu med nemško manjšino in Slovenci napisal članek za Rdeči prapor: „... napisal sem čeden članek o morilcih v oficirskih uniformah, toda žal je bil od prve do zadnje besede zasežen“ (ZD XXIX, 90). A se je fragment članka vendarle ohranil. Z mislimi prizadetega, ki je razmišljal: „Pešaki in dragonci so aranžirali po mestu prave, pravcate pogrome! Najmirnejšemu človeku je morala zavreti kri ob teh azijskih brutalnostih“ (ZD XXV, 78 –79).

„Zdaj se je izkazalo, da so Ljubljanci zelo hudomušni,“ je zaročenki opisoval Ivan razpoloženje po dogodku. Na račun spopadov je nastalo veliko vicev. Ker je bilo med

demonstranti aretiranih dosti gimnazijcev, so burši klicali za njimi: „Hej, študentje, le dajmo, kdor še nima kvartirja!“ Pravkar se je bila namreč začela šola pa so bili mnogi še brez stanovanja.

„Vidiš“, je Ivan potolažil Steffi, „Ljubljanci niso nikakršni ljudožrci, kakor zdaj trdijo nemški časniki. Ko bi bila tukaj, bi šel s Tabo v Narodni dom, govoril bi s Tabo po nemško in živa duša naju zato ne bi gledala postrani.

Ljubo moje dete – tudi če se svet podre, moram biti prihodnji teden pri Tebi! Pričakuješ me lahko čisto zagotovo. Prej pa dobiš še fotografijo, da me boš na postaji spoznala.“ 3. sept. 1908. (Ms 947, 17).

Poročal je tudi, da je bil v Ljubljani brat Karl, ki mu bo porok za 1000 kron pri vrhniški Kmetijski posojilnici. Kajpak posojilo ni bilo odobreno čez noč. Karl, brat Karlo – kolikokrat doslej je že podložil svoj hrbet za Ivana! Poleg tega se je trudil, da so izhajale Ivanove črtice in novele v Hrvatskem dnevniku, ki ga je že drugo leto urejeval v Sarajevu.

*

Bližala se je zima in šlo je vse narobe. Pri Kristanovih se Ivan ni več dobro počutil. Ugotovil je, da je gospa Ada „tako preprosta, vsiljiva in nadvse afektirana. Natanko kakor kmečka krava, ki ima dobro srce, drugega pa nič.“ Piše, da je življenje v Ljubljani „resnična bridkost!“ „V gledališču sem bil le enkrat – bilo je mizerno! Sploh pa tako nikamor več ne zahajam kakor v kavarno na kavo, včasih k Schwentnerju na klepet in tu pa tam zvečer h Kesslerjevim. Drugače nimam nobene družbe in nisem zato nič žalosten. – Zdaj, ko sem že tako dolgo odsoten, se mi zdi Dunaj kakor paradiž. Če bi me ne bilo sram, sploh ne bi čakal denarja, ampak bi se takoj odpeljal gor. Pa bom vendarle še počakal, tako bo bolje in lepše.

Imej so dobro, ljuba moja, in na svidenje! Srčne pozdrave vsem! Poljublja Te Tvoj Ivan.“ Ljubljana 24. okt. 1908 (Ms 947, 19).

Konec oktobra se je Ivan veselil potovanja v Trst. Njegovo predavanje na Ljudskem odru 27. oktobra 1908 je nosilo naslov **O navdušenju**. Dodal mu je svojo črtico **Kajetan Ogrizek**, Gregorčičevo pesem Domovini in Zupančičevo pesem Mi gremo naprej, mi gremo naprej, mi strelci (ZD XXV, 304). O predavanju vemo malo. Več o satiričnem sestavku Kajetan Ogrizek, ki je izšel v Ilustrovanem narodnem koledarju, bral pa ga je Ivan tudi na tržaškem Ljudskem odru. V njem karikira frazersko rodoljubje, kot na primer »... mili narod teptan in zatiran od vekomaj ... sovražniki od severa in od juga ... a sovražniki tudi v sami njegovi hiši ... klete izdajice ... gnile buške na zdravem telesu ... izrezati treba ... poteptati ...“ In nadaljuje: „O! Kdo še ni slišal, tega prečudnega govora, ki je izmed najstarejših spomenikov naše kulture?“ Nekateri so mislili, da se norčuje iz Matičinega funkcionarja Frana Ilešiča, tako da je načelnik Slovenske matice zahteval, da „sprejemaj Matica le dostojne spise Cankarjeve“, odločno pa naj se zavaruje „proti pisavi Cankarjevi, ki smeši rodoljubje in zafrkuje funkcionarje Matičine“. Tako si je Ivan v začetku leta 1908 nekoliko priprl, če ne celo zaprl vrata v to imenitno ustanovo; bralci celjskega koledarja in poslušalci v Trstu pa so se zadovoljno muzali v črtici opisanemu slovenskemu rodoljubju in Kajetanu Ogrizku. Za to delo je Steffi vedela, saj mu ga je marca 1908 poslala v Ljubljano, ker je mislil, da bi ga uvrstil v kakšno od svojih prihodnjih zbirk.

„Preljuba Steffi!“ je pisal potem, ko je bil že povsem odločen, da gre domov na Dunaj. Kam pa naj bi šel? Kje je bil njegov dom, njegova postelja, njegovo ogledalo, v katero bi

se lahko pogledal vsako jutro? Nikjer. Na-grad slovenskega naroda na račun minulih uspehov na polju kulture ni bilo, njegovo telo in duša pa sta postajala v tekmovanju s samim seboj, pod težo, da bi ustvaril več in še več, da bi preživel, vsak dan šibkejša. Star je bil komaj 32 let.

Ljubljana, 3. novembra 1908.

... „Prosim Te, potrpi zaradi denarja še dan ali dva; potem Ti pošljem telegrafično. Upam čisto zatrdno, da bom še ta teden na Dunaju. Čas bi bil! Zdaj sem postal že čisto čemerer, niti delo me več ne veseli. Toda vse bo dobro, ko Te bom končno vendar že spet videl!

V Trstu je bilo čisto fletno; bil sem tam tri dni, in sicer ob najlepšem vremenu. Predavanje je dobro uspelo, četudi sem bil tako strašansko moder, da sem se tik pred njim dal pogostiti z močnim moštom. Tam sem našel tudi svoja stara znanca Dolenca in Verčona; pri Dolencu sem stanoval. Z nekolikšno bolestjo smo oživljali stare dunajske spomine in pri tem spoznali, da smo se vsi skupaj postarali in da smo postali dolgočasnejši.

Že zato moram kmalu od tod, ker sem se z vsem svetom sprl in skregal.

Niti enega pravega prijatelja nimam več tukaj – in tudi nobenega nočem. Skoraj vsi po vrsti so svinje in osli. Čim bliže spoznaš človeka, tem bolj smrdi. Ukvarjati se z družbo se ne pravi nič drugega kakor riti po blatu; to pa je zmerom mučen opravke, kajti vsak človek ni rojen za snažilca kanalov.

Zelo se bojim, da se tudi Vam ne godi najbolje, in potrudil se bom, da Vam zelo kmalu pošljem nekaj več denarja. Ne bodi huda name, da sem tako počasen!

Za danes dovolj! Če Ti bom že jutri lahko poslal prijetno novico, Ti bom izčrpeje pisal. Prisrčne pozdrave vsem!

Tebi veliko poljubov! Ivan“ (Ms 947, 20).

Temu pismu je sledilo novembra samo še eno. V njem prosi Ivan zaročenko, da bi mu poslala zimski plašč. V žepe lahko vtakne tudi nekaj robcev in nogavic. Pravi, da spet veliko dela, da se ni treba bati zanj, ne za denar, če slučajno ne bi dobil posojila.

„Pri Tebi bi mi bilo vendar lažje; tukaj se čutim že tako osamelega kakor v puščavi; v notranjem delu mesta že nisem bil tedne. Kar se tiče pijače, se Ti ni treba nič bati. Saj vendar vidiš iz mojega rokopisa, da tudi s tem ni več tako hudo. Zvečer si že privoščim vina, vendar ne toliko, da dopoldne ne bi mogel delati.“

In spet razglednice, razglednice. Sredi meseca novembra se je preselil od Kristanovih v hotel Ilirija, na Kolodvorski 22, nedaleč od železniške postaje, poznejši visokošolski kolegij (danes številka 6).

Steffi je ocenila, da je bila to slaba poteza. “Če stanuješ v hotelu, boš porabil še enkrat toliko denarja kot si ga prej. Toda, kaj je z gospo Kristanovo?”

„To bi razumela, če bi bila tukaj!“ ji je poskušal pojasniti: “Tole sem opazil: njena bolezen je najmanj tri četrtine hudobna afektacija.“ In nadaljuje: „Jutri je Miklavžev večer. Nič Ti ne morem dati; toda verjemi mi, moja ljuba, dobra Steffi, da bom vse nadoknadil, kar moram zdaj zamuditi! Vse Steffi! Samo huda ne smeš biti name; in tudi ne boš, poznam Te!“

In res ni bila. Omenila je, da je imela rojstni dan.

„Stara sem že 21 let. Zelo stara sem ali ne?“ (ZD XXIX, 353).

Napisala je še, kako malo gredo njeni v tistih dneh v mesto, da bi občudovali barvito slavnostno razsvetljavo. Ne marajo v gnečo. Od daleč so gledali svečanosti pred mestno hišo in votivno cerkvijo. Vse je bilo osvetljeno, „na tisoče barvnih električnih sonc“ je svetilo na račun 60. obletnice vladanja cesarja Franca Jožefa.

Zadnji dan novembra se je oglasil v Ljubljani brat Karel, da bi z Ivanom na Vrhniki urenil zadevo z denarjem. Polovico – 500 kron je dal Ivan nakazati Steffi, polovico sebi v Ljubljano.

Posojilo so v Kmetijski posojilnici na Vrhniki izplačali 12. decembra 1908 (ZD XXVI, 353).

Karlo je sicer dvomil v tokratno Ivanovo ženitev, saj mu jo je omenjal že nič kolikokrat. Teta in sorodniki v Šidu so se nanj jezili. Zakaj pošilja Karlo Ivanu zlatnino in poročna darila, „če ve, da bo ta v prvi stiski vse to prodal, nevesta pa njegovih daril še videla ne bo!“ Bratranec Izidor je tedaj prosil mater, naj se ne razburja, ker da Karlo pač sam dobro ve, kaj dela. Kdaj točno je potekal ta pogovor, ki ga opisuje Ivanov bratranec Franc Cankar v *Žlahti*, ne vemo. Najbrž leta 1911. Prepis opisuje takole: „Mati je še kar naprej ugovarjala Karlo pa jo je miril: ‚Vse skupaj da ni vredno njenega razburjenja. Če se je Ivan sklenil poročiti, zakaj ne bi te njegove odločitve malo polepšali? Tega polepšanja pa bi ne bilo, če bi mu poslal samo denar.‘ Oče je pripomnil, da je dunajsko dogajanje z Ivanom bolj podobno slovesu, kakor pa veseli zaroki ali poroki. Karlo jih je potiševal: ‚Naj bo kakor hoče!‘ Zaradi dekleta je mislil na obe plati. Ženske imajo rade lepe stvari pa naj gre za poroko ali slovo. Pri Ivanu da je bilo še vedno vse sporno, zato naj bo, kakor sam hoče. Zdaj ima darilo in denar, potem pa naj se odloči za kar koli“ (F. Cankar: *Žlahta*, 99).

Saj res. Zakaj naj ne bi bile takšne ali drugačne odločitve polepšane? Karel je spoznal Steffi, ko je bil novembra 1905 na V. avstrijskem katoliškem shodu na Dunaju. Zdelo se mu je, da jo ima Ivan rad. „Štefica je dvorila,“ se je kasneje govorilo po Sarajevu. To je najbrž pomenilo, da je stregla in bila ljubezniva. V stanovanju na Lindauergasse Ivan ni bil le podnajemnik. Že tedaj je Karlu

zaupal, da se namerava o božiču zaročiti. Od domovine, kjer ni imel doma, se je težko poslavljal. Že je poslal telegram, kdaj pride na Dunaj, a kmalu za tem: „Zamudil vlak.“ In spet, kdaj pride.

13. Zamudil je vlak. Na Dunaj je odpotoval 17. decembra 1908 (NUK, Ms 820, ovovj 5, 118).

Kot nedolžen otrok je vse podrobnosti, ki so se dogajale pred tem, razložil zaročenki v dolgem pismu 10. decembra 1908:

„Liebes Kind! Ljubi otrok!

Dobro je bilo, da si me spomnila na svoj rojstni dan, toda to bi bila morala napraviti prej, potem bi se še bolj podvizal. Čestital Ti bom ustno, saj se bova v nekaj dneh spet videla. V soboto ali nedeljo boš z Vrhnike prejela 500 kron. Dal sem jih poslati naravnost Tebi, da me kdo spet pošteno ne napumpa. Tudi boš morala najbrž precej plačati in nakupiti. Z ostankom, ki ostane meni, poplačam dolgove, ki so se tukaj že fletno nabrali; potem nakupim še nekaj potrebnih reči in rečem domovini adijo!

Zdaj, ko končno zagotovo vem, da se odpeljem, mi je tako dobro in lahko pri srcu! Iskreno se veselim najinega svidenja in sem že strašansko radoveden, kakšna si.

Oh, danes sem močno zmačkan. Kakor veš, sem bil na Vrhniki pri nekem gospodu Jelovšku in – ta ima dobro vino! Steklenica za

steklenico je romala na mizo; dokler sem sedel, nisem čutil, da so bile močne stare sorte; toda, o žalost: ko sem vstal, so se zibali in gugali izba, gospod Jelovšek, njegova žena – vse je prišlo v tako čudno zibajoče se gibanje, bilo je kakor tih potres. Tako sem se peljal pol v sanjah z vrhničanom v Ljubljano. Namesto da bi bil šel v hotel, sem romal vrag vedi kam in srečno prispel v neko veliko, močno razsvetljeno dvorano. Bilo je plesišče. Vse je bilo jako slavnostno in nape-to, le jaz ne. Tam sem zdržal nekaj ur, dražil sem gardedame, ofrakane mladeniče in de-vice s kitami; razžalil sem dva ali tri ducate ljudi ‚iz najboljših krogov‘ in končno napi-sal ljubezensko izpoved. V njej sem rekel (kar je res!), da sem se od nekdaj zanimal za škilaste oči, da pa tako, očarljivega škiljenja še nisem nikoli srečal, kakor je bilo ravno njeno. Mislim sem pošteno, ampak dama mi je odgovorila, da sem nespodoben človek in grobjan; pa sem jo izkupil! Tudi sem opo-zoril neko gospodično, da ji spredaj manjka zob in da bi bilo bolj pametno, dati se plom-birati, kakor brezzob romati po svetu. Za ta nasvet sem bil poplačan s pogledom, ki me je kratko in malo podrl.

Po takih junaštvih sem končno odjadral v noč, pa spet ne v hotel. Nekje sem našel mladega, idealnega študenta, ga peljal v ka-varno in mu prigovarjal, naj se obesi, ker za idealne ljudi ni prostora na svetu. Bil je dejansko jako ganjen in je jokal; ne verja-mem pa, da se je obesil. Nazadnje sem šel k Schwentnerju, ki je bil ravno odprl, ga na-pumpal za nekaj kron in odšel končno spat. Zdaj sem celo malo vesel, da je vsa, nora noč tako zabavno minila. Bog mi odpusti ta greh zaradi mnogih drugih dni, ki sem jih v zapovedani čednosti prežaloval!

Kako je zdaj z mojim kabinetom? Je gospo-dična Dolenčeva še tam? Zmerom sem poza-bil, da bi ji poslal pozdrav. In gospe Jerajevi ravno tako.

Njene fotografije so dobro opravile svoj na-men. Če bi vedela, kako ljubka je kot fanti-ček! Smrekar jo je odlično karikiriral! Izšla bo namreč knjiga, ki bo prinesla vse še ži-veče slovenske umetnike in pesnike v kari-katurah. Besedilo pišem jaz. Moja slika je kompletna bridkost! Ena je bila pri Schwen-tnerju razstavljena; z napisom: »Resnična podoba svetega Janeza Nepomuka z Vrhni-ke. Z gloriolo okoli glave in z velikanskim rožnim vencem v sklenjenih rokah! To bo fletna knjiga!

Pisal sem Ti že, zakaj sem se pravzaprav preselil v hotel. S Kristanovo ženo je zme-rom slabše. Zaradi histerije postaja pravi zlodej za vso okolico.

Vsak dan sem tam, pa ne vzdržim več kakor pol ure. Obžalovanja vreden je njen mož; dobesedno propada. V hotelu je življenje sicer malo drago, toda ni mi žal, da sem se preselil. Zdavnaj že bi bil moral to storiti, če me ne bi bil zadrževal ozir nanj. Bolelo ga je, ker je slutil, zakaj sem pobegnil.

Zdaj sem za to pot dosti čenčal. Dan in uro prihoda Ti naznanim brzojavno. Morda Ti še enkrat pišem; toda zdaj ne more priti nič vmes.

Dotlej se imej dobro! Srčne pozdrave in po-ljube!

Pozdrave vsem. Ivan“(Ms 947, 23).

To je bilo zadnje pismo Ivana Cankarja pred odhodom na Dunaj, ki pa je bilo po deve-tih mesecih, tudi zadnje Ivanovo bivanje v habsburški prestolnici. Z Löfflerjevimi je imel še nekaj časa pisemske stike.

Med odhajanjem na Dunaj je napisal nove-lo **Siromak Matija**. V njej je opisano Ivano-vo trganje od tistega, kar se imenuje dana obljuba, zaročenčeva beseda. Zaljubljeni Matija je odločno neodločen in želi, da bi se razmerje z zaročenko čim prej končalo, pa kakorkoli že. Dekle se v literarni pripovedi zave položaja in pravi zaročencu:

„Čemu bi govoril take puste besede, ki so na jeziku, v srcu pa jih ni! Rajši govori neprijazne besede, le da iz srca govoriš! In če ti je težko, pa mi samo roko daj in reci adijo ... en lep adijo za vsa tri leta, ko sem te ljubila!“ Prebledel je; na srce mu je bilo potrkalo kakor tiha roka, zašepetalo je: „Ne reci!“

„Tudi jaz sem te ljubil!“

Francka se je počasi vzdignila; čisto bled je bil njen obraz, oči so bile motne in suhe.

„Vrnila ti bom prstan, Mate; poročno obleko, ki si mi jo kupil, pa bom hranila; pogledala jo bom in jo pobožala, kadar ne bom mogla spati ...“

To ga je zbolelo.

Česa se je zbal? Kaj je spoznal, ki je sebe imenoval popotnik, hudodelec? Kaj ji je hotel povedati? Francka ni vedela, kaj ji hoče reči.

„Ne razumem te; tako govori, da te bom razumela; nisem učena; ti sam si rekel, da sem otrok, ko si me še rad imel ...“

„To sem mislil povedati, Francka, da bi morda dan prišel, ko bi ne imela kruha, da bi morda čas prišel, ko bi doma ne imela ...“

„Vse to sem vedela že prej, Mate, ko si me še rad imel! ...“

Tako kot Matijo v avtobiografski pripovedi je bilo v življenju Ivana strah revščine. Skoraj vsako pismo, ki ga je pisal zaročenki, to dokazuje. Prijatelji so ga razumeli, a ne povsem. Še najmanj tisti, ki so imeli zagotovljeno eksistenco. Lojz Kraigher je menil takole: „Naš narod te ubija, ker te ne more preživljati. In jaz mislim, da se ne zbereš prej, dokler si ne zasiguraš brezskrbnosti. Nikar ne forciraj glumljenja, da si naš prvi pisatelj, ki živi samo od peresa. To te vendar preveč stane“ (ZD XVII, 390). Res je. Črtice, novele, kratko prozo je pisal, da bi ‚imel za sproti‘.

In stalo ga je neveste. Literarna junakinja Francka v noveli Siromak Matija – nevesta, ki ga je imela še vedno rada, je ob slovesu

zašepetala: „Pa boš včasih pomislil name ... in takrat Bog s teboj in s tvojo dušo!“ Tako se je tudi zgodilo.

Steffi, oziroma literarni junakinji Francka v Siromaku Matiji in še posebej Anka v noveli Iz Ottakringa v Oberhollabrunn, sta opisani kot nevesti – prstan, obleka, čevlji, vse je bilo že pripravljeno; vse – razen ženina. Ženin se je zbal ljubezni, s katero bi ga dekleta z zakonom preveč navezalo nase. Njegova pisma so polna obljub, polna hrepenenja po ljubezni. Čeprav si želi – da bi ga ljubljena oseba, ‚spravila v red‘, mu pomagala pri premagovanju vsakdanjih skrbi in pri varčevanju – ga je tega neznansko strah.

Steffi je včasih potožila, da je njen zaročenec ne mara peljati s seboj v družbo; vedela je le za nekatere prijatelje, ki so prihajali k njemu na obisk. Župančič, Jerajeva, Kraigher, Štebi, Kristan, Poljančeva ... Njegova ljubezen do Steffi je bila igra. Mršil jo je, božal, se dobrikal in jo navadil na vdanost; ta vdanost pa ga je hkrati motila, sovražil jo je, ker je bila obvezujoča. Po tistem, ko ‚ni bila več dekleta‘ in je pričakovala, da bo z njim ustvarila dom, družino, pa jo je začel zapuščati.

Strašno je bil ljubosumen. V gledališče je šla lahko samo z mamo ali ven s katerim od njegovih prijateljev, recimo, s pesnico Jerajevo na balinanje v Gersthof. Poleti se je slovenska družba hodila kopat na Donavo. „Tja ni maral ne s Steffi, ne z družbo slovenskih znancev. Ni maral, da bi se razkazoval med nagci,“ je povedala Vida Jeraj Hribar. „Rad pa se je igral z otroci, tudi z mano, ko smo bili na obisku, zlasti pa z obema Löfflerjevima fantoma: Willijem in Alfredom,“ mi je omenila Vida Jeraj Hribar, leta 1999.

*

„Poljubil me je že kot otroka tu pa tam,“ je povedala Steffi radovednim slavistom, mnogo, mnogo let potem, ko sta se imela rada. Je

bil Ivan sposoben kaj več v odnosu do drugega spola kot božanja in poljubov? Morda je tudi v tem pogledu *varčeval*, da ne bi izgubil sam sebe, svojih misli, ki jih je pretakal v besede, v zgodbe. Tako se je spraševal en del razlagalcev pisateljeve osebnosti.

Drugi so se pri ocenjevanju del Ivana Cankarja in njegove osebnosti naslanjali na študije Lojza Kraigherja, ki je menil, da izvira Cankarjeva pisateljska moč in svojevrstnost iz manjvrednostnih kompleksov, ki jih je povzročila njegova bolezen enureza – mokrenje. Da mu je ta bolezen onemogočila normalno spolno življenje in da je bila tudi zaroka z lepo, mlado in nedolžno Steffi le bolj zunanja kretnja, s katero je varal sebe in okolico. Podobno je menil tudi Anton Slodnjak, češ, da je Ivan »hlinil ljubezen namesto strasti«.

Takšna razlaga se je zdela nesprejemljiva za dr. Marjo Boršnik, profesorico na Oddelku za slavistiko ljubljanske univerze. Decembra 1952 in januarja 1953 je stopila v stik z nekdanjo Ivanovo nevesto, pogovarjala pa se je tudi z bratom Steffi Löffler, z Willijem. Njej je povedala 66-letna gospa, v Cankarjevih časih Fräulein Löffler, povsem drugačno zgodbo, ki dokaj izključuje Kraigherjeve trditve. V marsičem se ujema z vprašanji in odgovori, ki jih je še živečim članom družine Löffler postavil dr. Anton Slodnjak leta 1951, na osnovi njih pa je poročilo v imenu obeh bratov in Steffi posredoval Willi Löffler. Žal je njegovo poročilo izšlo šele leta 1976 in ga v zbranih delih v glavnem niso upoštevali. Delno so citirali dr. Marijo Boršnik in še to precej obzirno in predvsem tisto, kar je o Cankarjevi zaročenki povedal Willi, ki je vselej pogrešal sestrsko ljubezen.

Ivan Cankar je bil prijazen, občutljiv in z vsemi v družini Löfflerjevih dobrsrčen. Bil je strasten kot ljubimec; res pa je, je povedala Steffi, da je bilo težko prenašati njegovo

ljubosumje. Mučil jo je s tem tudi takrat – edinkrat, ko so šli – vsa družina – na izlet izven mesta. V Oberhollabrunn: „Bilo je tam nekaj kmetov, jaz sem se smejala in to mu že ni bilo prav. Bala sem se, da me bo ubil. Bil je sposoben za vse. Sklenila sem, da z njim ne grem nikoli več nikamor. In res je ostalo pri tem.“

*

Nesrečni izlet je postal snov za eno izmed najlepših kratkih proznih del, v katerem so strnjena najgloblja občutenja, strahovi, podzavestni znaki samomorilnosti, grobost vsakdanjega življenja, v kateri se izgublja nežna ljubezen, povsod znaki revščine, v kateri pa so ljudje drug drugemu največji tujci. Tedaj je nevesta že vedela, kako malo je ostalo od ljubezni.

O vsaki potezi, o vsakem šivu na obleki je razmišljala. Tisto leto, ko sta naročila poročno obleko, je prišla na Dunaj moda iz

14. Model poročne obleke iz leta 1907.

Pariza. Odstopala je od klasičnih modelov. Saten *suple* ali prikupen krep iz Kitajske naj se oprijemata telesa; ovijajo ga čipkasti volani. Poseben dodatek naj bo dolg pajčolan iz pravih čipk, ki padajo kot prosojni oblaki. Kolikokrat je potem, ko je imela obleko že v omari, gladila te prosojne oblake. Se vrtela z njimi. In od sreče-nesreče zajokala. Nazadnje pa je obleko, kot sedemnajstletna Mira v Ivanovi pripovedi **Ulici umirajočih**, odložila v veliko škatlo in jo pokrila. Tako je bilo v Ottakringu.

Iz Ottakringa sta se peljala čez Donavo, mimo Floridsdorfa in Mittergraberna, v Oberhollabrun.

„Kam pa ... tako našemarjena?“ ju je pozdravila najprej hišnica in oskrunila njuno ženitovanjsko namero. Iz kraja v kraj na le-

vem bregu Donave so ljudje s svojim prostastvom žalili njuno čisto ljubezen. Kočijaž, ki ju je vozil, je skočil z voza in opravil svojo potrebo, kar tako – prostaško.

Nič se ni ujemalo z njuno nežnostjo. Drobline in umazanija na gostilniških mizah, nagovor nasilnega krčmarja: „Čemu ta maškerada? Čemu se s svojim grehom vlačiš po deželi in zvoniš na vse strani in pridiguješ pohujšanje?“

In ko sta v Mittergrabernu zašla med svate, ki so ju vabili, naj zaplešeta še onadva, je nevesta zavzdihnila: „Midva ne.“ V odgovor na nevestin ‚midva ne‘, je položil Ivan v misli ženinu simbolno pripoved: „Miloresen, topel je bil njen glas, tih njen pogled. Kako sem ji bil hvaležen za tisto besedo ... spretela me je slajše po vsem telesu, nego sam odkritosrčen poljub. Midva ne! Pred ljudmi,

15. Pismo Steffi Ivanu Cankarju, 5. 12. 1908. Piše, da se cesarjevih svečanosti zaradi gneče niso udeleževali. Omenja še, da je bila stara 21 let. In: „Piši mi kmalu. Prisrčne pozdrave od matere in bratov.“ (...). (NUK, Ms 819, ovoj 4, št. 3).

pa čeprav so prešerni svatje, se ne bova objela, ne poljubila, le naskrivaj se bova spogledala, le pod mizo si bova stisnila roko; objem bi bil izdajstvo, poljub bi bil prešestovanje. Devetkrat bodi zaklenjena glorijska v najinih dušah, edinole nama naj sveti!“

V midva ne je bila Steffina odločitev in Ivanovo olajšanje, da se je razdrlo gnezdo, ki sta ga gradila dolga leta.

*

Ob obletnici rojstva Ivana Cankarja, največjega slovenskega pisatelja, je tudi mene zanimalo njegovo dunajsko življenje. Odpravila sem se na Dunaj.

„Kam pa vi?“ sta vprašali gospodični, najverjetneje Dunajčanki, ki sta na vlaku sedeli na nasprotni strani v kupeju.

„V Oberhollabrunn.“ Spogledali sta se, kot da ne bi verjeli. Meni pa je bilo všeč, da sta se začeli pogovarjati z mano. „Veste, tam se je pred sto leti godilo ženitovanjsko potovanje. Potovanje, ki ga ni bilo,“ sem jima poskušala razložiti.

Dekleti sta se čudili: „Godilo se je – pa se ni zgodilo?“

„Ja, prav to. To je popisano v dvajseti knjigi zbranih del našega Cankarja.“ Pokazala sem jima v knjigi pred seboj strani od 103 do 135, lahko sta prebrali tudi naslov Od Ottakringa do Oberhollabrunna.

Še bolj sta se čudili. »Dvajset knjig, da je napisal, ko je bil star malo čez trideset?“

Navdalo me je s ponosom. Preprosto sem jima začela razlagati, da je Dunaj tudi malo slovenski, ja, tudi Ottakring, čeprav se to slabo sliši; to ni ‚zentrum‘, izkaznica, s katero pokažeš, da nekaj si. Toda tudi drugi pisatelji so bili rojeni tam ali ustvarjali in imajo na pročeljih hiš spominske plošče. Petzold, Knapp, Weinheber ... In glasbeniki Lehner, Gruber ... Le da so, *domači, slovenski* častilci, ki živijo danes od njegove slave, zmanjšali pomen in njegovo vlogo v

literaturi in napisali na spominski plošči v nemščini: Tukaj je živel in deloval v letih 1899–1909 slovenski pesnik Ivan Cankar. Samo Slovenci vemo, kar je sicer na drugem delu spominske plošče napisano v slovenščini, da je bil pesnik in pisatelj. In še veliko več kot to.“

Dekleti sta grizljali čips in preusmerili pogovor:

„Ottakring danes ni tak, kot je bil pred prvo svetovno vojno. Je živa in pisana dunajska četrt, v kateri najdeš vse: od indijske svile, jemenskih dišav, zastavic srbskih nogometnih klubov, cenениh oblačil in hrane v turških restavracijah, do znancev ob veseli turbo glasbi ob sobotah in nedeljah. Tam se lahko zabavaš do jutra. Ima vonj po Balkanu, po Afganistanu. Ena tretjina prebivalcev Ottakringa je rojenih v tujini.“

Čez čas smo skoraj vsi v kupeju malo zadremali. Spielfeld in potem Graz-Gradec. Vlak se je ob Muri nagibal sem ter tja. Poletna vročina je izpuhtela. „Ko si na Semmeringu, si že na pol na Dunaju,“ so šepetali zadaj. Spomnila sem se, kako vroče si je Ivan želel, da bi se peljal po Semmeringu navzdol, da bi bil čim prej pri svoji zaročenki.

Tudi dekleti, nasproti mene v kupeju, sta se zdramili. Ena od njiju je drsela s prstom po tablici in rekla: „Tistega Oberhollabrunna ni več. Je kraj, ki se imenuje Hollabrunn.“

Hvala, ker ste mi povedali.

„Toda ali se je kaj zgodilo na tistem ženitovanjskem potovanju v Hollabrunn?“

„O, se je zgodilo. Same prispodobе. Nevesta je bila oblečena v poročno obleko, ki ji jo je kupil. Ko sta se odpravila na potovanje, zjutraj, sta blizu floridsdorfskega mostu zagledala tesno objet utopljeni par prevezan krog pasu; ko sta se vračala, sta bila utopljenca še vedno tam, telesi sta se vzdignila beli, še vedno tesno objeti onkraj smrti:

„Visoko stojita, mirno, na naju strmita ... in to si ti in to sem jaz! ...“ To je bilo tako blizu resničnega. Ženitovanja je bilo konec.“

Nato sta gospodični prosili, če jima lahko preberem konec. Da bi ga radi slišali. Konec. Ker konec vedno pove vse. Poskušala sem prevesti Ivanove misli v nerodno nemščino, kajpak, slabšo od tiste, ki jo je govorila Steffi, ker je bil to njen materni jezik:

„Proti koncu zgodbe, ko sta se vračala na Ottakring, piše glavni junak, da je nevesta trdno zaspala v njegovem naročju. Dobe- sedno: „Njen obraz se je svetil v nenavadni, čeznatura beloti; na njenih ustnicah je bil ugasnil topli smehljaj, resne so bile, skoraj žalostne. Z desnico sem jo objemal krog pasu, v levici pa sem tiščal odprto stekle- nico žganja – kdové, kje in kedaj sem jo bil zalotil.“

Ženitovanja je bilo konec.

Literatura:

1. Irena Avsenik Nabergoj: Ljubezen in krivda Ivana Cankarja, Založba Mladinska knjiga, Ljubljana 2005.
2. France Bernik: Ivan Cankar, Založba Litera, Maribor 2006.
3. Franc Cankar: *Žlahta*, družinska kronika, Založba Obzorja, Maribor 1971.
4. Bogomil Gerlanc (urednik): Ivan Cankar Glasnik naših dni, izdala Ljudska prosveta, založil Slovenski knjižni zavod, Ljubljana 1946.
5. Marijan Košiček: *Ženska in ljubezen v očeh Ivana Cankarja*, Založba Tangram, Ljubljana 2001.
6. Dušan Moravec: Slovensko gledališče Cankarjeve dobe (1892–1918), Cankarjeva založba, Ljubljana 1974.
7. Dušan Pirjevec: Ivan Cankar in evropska literatura, Cankarjeva založba v Ljubljani, 1964.
8. Dušan Pirjevec: Hlapci, heroji, ljudje, Cankarjeva založba, Ljubljana 1968.
9. Anton Slodnjak: Odgovori na vprašanja o Ivanu Cankarju, Sodobnost 1976, št. 5, str. 467–475, 520–534.
10. Anton Slodnjak: Tujec, Roman o Cankarju, Založba Mladinska knjiga, Ljubljana 1976.
11. Franjo Baš: Pri Cankarjevih znancih na Dunaju, Nova obzorja 1950, str. 27–39.
12. Marja Boršnik: Razgovor s Štefko Löffler, Nova obzorja 1954, str. 85–98.
13. Alfonz Gspan: Štirideset Cankarjevih pisem Štefki in Albinu Löffler, Naša sodobnost 1956, št. 5–9.
14. Alenka Auersperger: Pri bratu Karlu v Sarajevu, Vrhniški razgledi 7, Vrhniško muzejsko društvo, 2006, str. 41–56.
15. Katalog ob razstavi Cankarovo pozorišče 1976–1976, Ljubljana, Novi Sad, Beograd, Dubrovnik 1976.
16. Zbrano delo IV, glavni urednik Anton Ocvirk, knjigo pripravil in opombe napisal Dušan Moravec, založba DZS, Ljubljana 1968.
17. Zbrano delo XVI, glavni urednik Anton Ocvirk, knjigo pripravil in opombe napisal Dušan Moravec, Založba DZS, Ljubljana 1972.
18. Zbrano delo XVII, glavni urednik Anton Ocvirk, knjigo pripravil in opombe napisal France Bernik, Založba DZS, Ljubljana 1974.
19. Zbrano delo XX, glavni urednik Anton Ocvirk, knjigo pripravil in opombe napisal France Bernik, Založba DZS, Ljubljana 1974.
20. Zbrano delo XXVII, glavni urednik Anton Ocvirk, knjigo pripravil in opombe napisal Jože Munda, Založba DZS, Ljubljana 1971.
21. Zbrano delo XXVIII, glavni urednik Anton Ocvirk, knjigo pripravil in opombe napisal Jože Munda, Založba DZS, Ljubljana 1972.
22. Zbrano delo XXIX, glavni urednik Anton Ocvirk, knjigo pripravil in opombe napisal Jože Munda, Založba DZS, Ljubljana 1974.
23. V prispevku omenjena Cankarjeva pisma Steffi se nahajajo v Rokopisnem oddelku Narodno in univerzitetne knjižnice v Ljubljani, pod signaturo Ms 820, ovoj 4 in 5 in Ms 947; Steffina in Albinina Ivanu Cankarju pa pod številko Ms 819, ovoj 4.